

**TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING
VAN LERAREN GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING
IN NEDERLAND (V.G.N.)**

UIT DE INHOUD:

- UITNODIGING JAARVERGADERING
- AGENDA
- JAARVERSLAG 1975
- JAARVERSLAG PENNINGMEESTER
- COMMISSIE VERSLAGEN
- RESOLUTIE WERKGROEP EIKDEXAMEN GESCHIEDENIS
- MEDEDELINGEN
- BOEKBESPREKINGEN
- ADVERTENTIES

KLEIO

VERSCHIJNT MAANDELIJKS

17e JAARGANG – 2 – 1976

VERENIGING VAN LERAREN GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING IN NEDERLAND (V.G.N.)

BESTUUR

K. VAN DIJK, *voorzitter*, Hoghe Weijdt 13, Heiloo, tel. 072 - 33570.
F. NIJHUIS, *vice-voorzitter*, Lindenlaan 12, Bergen (N.H.), tel. 02208-3821.
MEJ. DRS. E.J. KARREMAN, *1e secretaresse*, Van Limburg Stirumstraat 13, Utrecht, tel. 030-514052.
MEJ. DRS. R.E. NOORDIJK, *2e secretaresse*, Allard Piersonstraat 11 D, Rotterdam, tel. 010-763074.
DRS. C.P.W.F. HERZBERG, *penningmeester*, Paulus Potterstraat 26, Lisse, tel. 02521-15648, postrekening 128701, t.n.v. penningmeester van de VGN, Vreeswijkstraat 329, Den Haag.
DRS. G.J. SLOOTWEG, *redactie Kleio*, Van Kinsbergenlaan 21, Baarn, tel. 02154-5047.
A.J. PLAS, *P.A.-commissie*, Vooronder 44, Groningen, tel. 050-488326.
DRS. J. BAALBERGEN, *Didaktiekcommissie*, Sandbergstraat 8, Abcoude, tel. 02946-3207.
P.G. RUYSS, *Mavocommissie*, Zandkamp 140, Hoogland, tel. 03493-2128.
DR. F.G.G. GOVERS, *Pedakcommissie*, Elzenstr. 12, Uden (N.Br.), 04132-64117.
DRS. H. ULRICH, Karel Doormanlaan 15, Oegstgeest, tel. 071-150214.
M.J. VAN VELZEN, *Onderwijscommissie*, Mgr. van Gilsstraat 6, Kerkrade, tel. 04445-5941.
A.L. VERHOOG, Drakestein 8, Leiderdorp, tel. 071-91003.

LEDENADMINISTRATIE

Aangifte en afschrijvingen van leden en informatie over contributiebetaling zenden aan: **Administratie V.G.N., mevr. N. Top-Andringa, Obrechtstraat 44, 's-Gravenhage, tel. 070-465973.** Bij aangifte wordt verzocht mee te delen: naam, voorletters, eventueel titel, bevoegdheid, huisadres, telefoon- en netnummer, adres van de school waar men de hoofdbetrekking heeft.

CONTRIBUTIES

Contributies vanaf 1 januari 1976.

Gewone leden: a. docenten havo, v.w.o. en h.b.o.

f 50,-

b. docenten mavo

f 35,-

CONTRIBUTIES

Contributies vanaf 1 januari 1976.

f 30,-

Gewone leden: a. docenten havo, v.w.o. en h.b.o.

f 30,-

b. docenten mavo

f 55,-

Buitengewone leden: a. gepensioneerden en b. zij die wel geschiedenisbevoegdheid bezitten, maar geen les geven op scholen voor mavo, v.w.o. en h.b.o.

Aspirantleden:

Echtparen:

Abonnementen van de Vereniging van Leraren Geschiedenis en Staatsinrichting in Nederland (V.G.N.), verschijnt tien maal per jaar.

REDACTIE

DRS. G.J. SLOOTWEG, *voorzitter*, Van Kinsbergenlaan 21, Baarn, tel. 02154-5047.

DRS. P. VAN HEES, *secretaris*, tel. privé: 030-882365, correspondentie: p/a Instituut voor Geschiedenis, Kromme Nieuwe Gracht 20, Utrecht.

C.M.H. BOSCH, Bloemendaal.

DR. P.C. EMMER, Haarlem.

DRS. C.P.W.F. HERZBERG, Lisse.

DR. P. VAN DER MEULEN, Bilthoven.

DR. S.Y.A. VELLENGA, Utrecht

Abonnementen: voor leden gratis, voor niet-leden f 45,- per kalenderjaar.

Actieve leraren/leraressen kunnen alleen met goedvinden van het bestuur van de V.G.N. in aanmerking komen voor een abonnement.

Abonnementen, opgeven aan: **Administratie V.G.N. mevr. N. Top-Andringa, Obrechtstraat 44, 's-Gravenhage, tel. 070-465973.**

Het geheel of gedeeltelijk overnemen van artikelen uit dit nummer is slechts toegestaan na onze schriftelijke goedkeuring.

De redactie.

UITNODIGING

Aan de leden van de Vereniging van Leraren in Geschiedenis en staatsinrichting in Nederland (V.G.N.)

tot het bijwonen van de Algemene Ledenvergadering op zaterdag 3 april 1976, in het JAARBEURS CONGRESCENTRUM.

Nu het vak geschiedenis weliswaar de laatste tijd steeds meer waardering krijgt, maar eveneens als apart vak dreigt te verdwijnen, moeten wij als leden van de V.G.N. zoveel mogelijk bij acties en bezigheden betrokken zijn, die het bestuur of leden van de vereniging ondernemen teneinde de belangen van ons vak en van zijn "bedienaren" te behartigen.

Een van de mogelijkheden om die betrokkenheid zo groot mogelijk te maken of "hard te maken" is het bijwonen van de jaarvergadering. Namens het bestuur mag ik u allen uitnodigen om als individueel lid, commissie-lid, bestuurslid of afdelingsvertegenwoordiger bij de jaarvergadering aanwezig te zijn, zodat het bestuur op basis van de "consensus" van de jaarvergadering zijn beleid verder kan bepalen.

In het openbare ochtendgedeelte van de jaarvergadering zal worden gesproken door dr. P.J. Gathier, Directeur-Generaal voor het Voortgezet Onderwijs, over:

Besluitvorming in het onderwijs

In het huishoudelijk gedeelte na de lunch worden de jaarverslagen ter goedkeuring aan de vergadering voorgelegd en zullen een aantal bestuursleden vervangen worden door andere.

Het bestuur hoopt vele leden te verwelkomen!

E.J. Karreman
1ste secr.

*relatieven: onze keuzen worden steeds bepaald door tijd-gevoel en
eigen bijdrage, veranderbare kritiek*

AGENDA

Van de jaarvergadering van de V.G.N. op zaterdag 3 april 1976 in het "Jaarbeurs Congrescentrum" te Utrecht.

Openbaar gedeelte.

10.00 uur: Aankomst en koffie.

10.30 uur: Opening.

Ingekomen stukken en mededelingen.

Jaarrede van de voorzitter.

11.00 uur: Inleiding door dr. P.J. Gathier over:

Besluitvorming in het onderwijs.

12.15 uur: Aperitief.

12.45 uur: Lunch.

Huishoudelijk gedeelte.

(Aanvang 13.30 uur; de vergadering wordt onderbroken door een korte thee- of koffie-pauze).

1. Opening.
2. Notulen van de algemene ledenvergadering, gehouden op zaterdag 22 maart 1975 (Kleio, 16e jrg. nr. 5, 1975)
3. Ingekomen stukken en controle van de geloofsbrieven van de afgevaardigden.
4. Jaarverslag van de eerste en tweede secretaris.
5. Financiën:
 - a. verslag van de kascommissie-1975
 - b. rekening-1975
 - c. begroting-1976
 - d. benoeming kascommissie-1976.
6. Verslagen van:
 - a. Kleioredactie.
 - b. Didaktiekcommissie.
 - c. de commissie Post-Academiale Vorming.
 - d. de Mavocommissie.
 - e. de commissie Pedak.
 - f. de Onderwijs-adviescommissie.
7. Bespreking van algemene zaken:
 - a. 1e graads Her- en Bijscholing.
 - b. CEGES.
 - c. Schriftelijk eindexamen.
(*Toelichting:* dit agendapunt is opgenomen op verzoek van een aantal leden, die zich de Werkgroep Eindexamen Geschiedenis noemen.
Op p. 118 v.v. vindt u een ingezonden mededeling, die een voorstel bevat voor de jaarvergadering, met een commentaar van het bestuur).
8. Vaststelling van tijd en plaats jaarvergadering-1976.
9. Bestuurswisseling.
 - a) aftreden van mej. drs. E.J. Noordijk, de heer drs. C.P.W.F. Herzberg, de heer F. Nijhuis, de heer P.G. Ruys;

- b) voorstel tot benoeming voor het D.B.: de heer J. Bouwsma als 1e secretaris; mej. M. Röder als 2e secretaresse, de heer J. Henkes als 2e vice-voorzitter; mevr. drs. E.J. Karreman als 1e vice-voorzitter en als penningmeester de heer J.L. Frieling.

Toelichting: mevr. E.J. Karreman treedt als 1e secretaresse af.

- c) voorstel tot benoeming voor het A.B.: de heer A.J. Plas.

Toelichting: de heer Plas woont reeds enige tijd de vergaderingen bij, maar is niet officieel op de jaarvergadering gekozen.

10. Mededeling van het rooster van aftreden:

1977: K. van Dijk, drs. G.J. Slootweg, drs. H. Ulrich, M.J. van Velzen, A.L. Verhoog;

1978: mevr. E.J. Karreman, drs. J. Baalbergen, Dr. F.G.G. Govers, H. Plas;

1979: mej. M. Röder, J. Bouwsma, J. Henkes en J.L. Frieling.

11. Rondvraag.

12. Sluitting.

verbouwerend

Nobelprizen gaan naar geleerden, wetenschappers

Ik heb er lang over gedaan wie ik mij didacticus wilde. Ik heb er nu
nooit als zodanig op gedacht. Ik heb nooit dat ik een
vandaag heb ik nu een tijd om aan didactiek te denken.

Ik was daarom, had daar plezier in. Zoek naar vormen
waarmee de kl. geboeid kunnen worden. Ik vraag me af: wat
bedoel ik nu eigenlijk als ik dit of dat met hen deed. En
als je je dan wat beter bewust was van wat je wilde

Ik wil te bedenken. ging je dat een harschwerter deed.

~~Ik ging het ook in de richting van de kl. te doen. Je hebt antwoord
op de vraag.~~

Ik wil je daar wel antwoorden over
dan is de V.O.N. wel een kader dat
je binnen de kunst te kiezen inges
in perschoot te kent. Dan liggen er daar weer uitdagingen -
dat alles heb ik niet kunnen. Ik heb er nooit over nagedacht
en didactiek was niet te worden. Ik heb er nooit over nagedacht
fiches van gemaakt. Ik ben ook wanhopig als ik een abstract

ting niet kan.
Zou ik je de Amy heeft nie te process. Het al die uitdagingen -
wants ik heb afgeleerd te antwoorden. Ik heb met veel anderen
ziet wel het beeld op die tekst. Ik of iemand je op de schouder
tikt en zegt: ik heb een om. Zoets dat die prijs. En ik moet zeggen:
Ik heb een dat hette kunnen zijn. Ik heb stelde mij altijd vragen naar
de theoretische ondergrond. Ik heb nog altijd "Waarom?" en help je
daarmee nooit.

JAARVERSLAG 1975

Bij het opstellen van een overzicht van bestuurswerkzaamheden in het afgelopen jaar blijkt dat steeds meer zaken van uiteenlopende aard de aandacht van het bestuur vragen. Het afwerken van de agenda van de vergaderingen — het Algemeen Bestuur kwam in 1975 elf maal bijeen, het Dagelijks Bestuur negen — vergde langzamerhand zoveel tijd, dat gezocht is naar een meer efficiënte werkwijze teneinde alle problemen de nodige aandacht te kunnen geven. Mededelingen over kwesties betreffende beleidszaken worden de AB-leden tevoren toegezonden; het DB houdt intensievere voorbespreking over de andere agendapunten. Twee vergaderingen van het AB zijn in hun geheel gewijd geweest aan de bespreking van één kwestie: de Brochure en de Commissie Modernisering Leerplan Geschiedenis en Staatsinrichting (CMLGS).

Een ander probleem van interne aard is de bemanning. Altijd al een moeizame zaak, is het dit jaar eens te meer gebleken dat het vinden van beschikbare krachten zeer moeizaam is. Ondanks een verzoek in het oktober-nummer van Kleio is niet tijdig een vervanger gevonden voor de 1e-vice-voorzitter, die wegens toenemende werkzaamheden op school zich gaarne ontheven zag van zijn functie. Het DB functioneerde na de zomervakantie beslist niet optimaal, mede ook door de ziekte van de 2e-secretaresse, die ruim drie maanden verhinderd is geweest haar werkzaamheden te verrichten. Ook de 1e-secretaresse moest enige weken door dezelfde omstandigheid haar taken overdragen of laten liggen.

Uit het dagelijks bestuur vertrekken drie leden; bovendien behoeft het bestuur een noodzakelijke aanvulling van een nieuwe vice-voorzitter uit MAVO-LBO kringen; voorstellen hiertoe worden aan de jaarvergadering gedaan.

Gezien het grote belang van mens- en maatschappij-wetenschappen en met name van het vak geschiedenis en staatsinrichting en rekening houdend met de onbekendheid van velen met de wijzigingen, die zich de laatste jaren in het geschiedenisonderwijs hebben voorgedaan, is reeds het vorig jaar het idee opgekomen een Brochure over het geschiedenisonderwijs te laten verschijnen. Het plan is dit jaar in samenwerking met de fa. Malmberg te Den Bosch en Keesings Onderwijsbladen te Amsterdam uitgevoerd. Onder de titel "Afrekenen met 1600" heeft de journalist Piet Hagen de ontwikkeling van het vak geschiedenis en staatsinrichting bij het onderwijs geschetst. Op 25 november is op een persconferentie de Brochure de wereld ingestuurd. En velen, behalve de leden van de VGN, hebben reeds kennis gemaakt met de Brochure; schooldekanen, leden van de Tweede Kamer, dagbladen om maar een greep te doen uit de veelvoud van hen die het drukwerkje is toegezonden.

Keesings-Onderwijsbladen heeft, eveneens in overleg met de VGN, een prijsvraag voor de eindexamen-scriptie onder de leerlingen van de vijfde en zesde klassen van het VWO georganiseerd. Aangezien het aantal inzendingen beduidend was, ongeveer 50, en de prijsvraag een groot succes is gebleken, wordt zij dit jaar gecontinueerd en tevens uitgebreid tot het HAVO en MAVO. Dit eveneens ter stimulering van de belangstelling voor het vak geschiedenis.

De plaats waar dit vak onderwezen wordt, nl., het vaklokaal, heeft ook de aandacht van het bestuur gekregen, hiertoe mede aangespoord door een motie van de Jaarvergadering. Er is contact opgenomen met mevrouw Alkemade en de heer Fakkert, secretaris van de Werkgroep Scholenbouw van het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. Deze commissie, kennis genomen hebbende van de bestaande behoefte aan een vaklokaal, heeft deze aangelegenheid op haar vergadering aan de orde gesteld.

De publicatie van de Tien-Lichtingen Commissie, reeds op de jaarvergadering aan de leden

beloofd, vond plaats in Kleio 16e jrg., nr. 4, 1975. Over het rapport en de daarin naar voren komende problematiek heeft een gesprek met de sectie Geschiedenis van de Academische Raad plaats gevonden. In dat gesprek is duidelijk gemaakt dat de waarde van de uit de enquête verkregen gegevens betrekkelijk is. Wel is er de nadruk opgelegd dat om de latere werkgelegenheid, eventueel ook buiten het onderwijs, te vergroten, het kiezen van een vak uit de sociale wetenschappen aanbeveling verdient. Concrete afspraken zijn echter niet gemaakt.

Van de zijde van het Gezelschap Didactiekdocenten Geschiedenis is de gedachte geopperd om de didactische publicaties in grotere onderlinge samenhang uit te geven: dit zou gestimuleerd kunnen worden door het laten herleven van Kleio-Didactica. Voor een uitwerking van dit plan zij verwezen naar het Jaarverslag van de Kleio-redactie.

Een stimulans voor publicatie en verspreiding van historisch-didactische artikelen beoogt de VGN met de instelling van een jaarlijkse prijs, genoemd naar en ter ere van de nagedachtenis van Huib de Ruyter.

De VGN is zeer nauw betrokken geweest bij de ontwikkeling van een nieuwe her- en bijscholing voor eerstegraders. De plannen hebben nu concreet gestalte gekregen. In februari is de training van cursusleiders gestart. Zij zullen vanaf september in VGN-afdelingen een didactische cursus gaan leiden. In 1977 wordt gestart met een geïntegreerde her- en bijscholing op didactisch én vakinhoudelijk terrein.

Ook andere zaken eisen langzamerhand een zeer belangrijk deel op van de tijd en energie der bestuursleden. De kwestie van het wetsontwerp tot harmonisatie van het onderwijs in de brugklas heeft, na de vorige jaarvergadering, zijn voortzetting gevonden in een gesprek tussen Oudenhoven en Van Velzen met enkele ambtenaren van het departement. (zie jaarverslag OAC)

Een belangrijk punt van discussie in het AB vormden de contacten met het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAG), de Nederlandse Vereniging van Leraars Maatschappijleer (NVLM), de Raad van Vakgroepen en de CMLGS. Onderwerpen van gesprek met de beide eerstgenoemde organisaties waren de leerplannen, de urentabel, het experimenteel centraal schriftelijk eindexamen, de harmonisatie-wet, de her- en bijscholing en de nieuwe structuur van de Raad van Vakgroepen. Een moeilijk punt voor het AB was de positie van het vak maatschappijleer in het voorgezet onderwijs. In het rapport van de Commissie Modernisering Leerplan Maatschappijleer (CMLMS) — inmiddels door de minister ontbonden — is het minderheidsadvies inzake o.a. bevoegdheidsregelingen en onderwijsplan voor historici op zijn zachtst gezegd alarmerend. Uit het antwoord van de minister op vragen van het kamerlid Evenhuis betreffende het vak maatschappijleer blijkt dat er een nieuwe kerngroep door hem is ingesteld. Deze kerngroep heeft tot taak van advies te dienen inzake modellen van onderwijsleerplannen voor de verschillende schooltypen. De VGN wacht met spanning af wat deze kerngroep ter tafel zal brengen. Zelf stelt zij zich op het standpunt dat zij nauw moet samenwerken met de sectie Geschiedenis van de Academische Raad en met de CMLGS, uitgaande van de gedachte dat leerplannen door de verschillende CML's worden vastgesteld.

Het blijkt echter dat het Deelraamplan Aardrijkskunde, Geschiedenis en Maatschappijleer voor de onderbouw van het lagerberoepsonderwijs, een project van de samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra, buiten de betrokken CML's om is samengesteld. Noch de NVLM, noch het KNAG, noch de VGN geven blijkt van instemming met dit plan. De VGN moet waakzaam blijven voor dit soort activiteiten buiten de CML om en heeft

daartegen reeds stappen ondernomen bij de minister.

Een ander heet hangijzer vormde de Raad van Vakgroepen. Op onze laatste ledenvergadering is de problematiek van de Raad van Vakgroepen, nl. haar wijze van functioneren, reeds aangestipt. Uit de vergadering kwam toen een dringend verzoek deze Raad te behoeden voor een uiteenvallen, waarbij de nadruk werd gelegd op het belang van deze organisatie ten bate van het gehele onderwijs. Op de vergadering van 30 mei van de Raad van Vakgroepen is een geamendeerde motie van VGN en KNAG aangenomen, waarbij besloten is dat de Raad moet blijven bestaan. Het bestuur van de Raad moet zoveel mogelijk overleg tussen de vakgroepen onderling stimuleren. Tot onze spijt heeft de Raad, tegen het advies van de VGN in, geen zetel in het "Lochems Overleg" geclaimd.

Opmerkelijk is dat in de Structuurnota van het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen de Raad van Vakgroepen niet genoemd wordt.

Met de CMLGS worden bovenstaande kwesties als Leerplanontwikkelingen, maatschappijleer en het Deelraamplan ook doorgenomen. De VGN heeft regelmatig besprekingen met de CMLGS.

Met vele organisaties en instanties heeft de VGN ook dit jaar weer goede contacten gehad. Aan het verzoek van de City of Sheffield Education Committee om inlichtingen over de ontwikkeling van Europese studies is voldaan. De heer Slootweg heeft op verzoek van de Historical Association of Great Britain in april een conferentie in Falmer bijgewoond; het "Zuidelijk-Afrika congres" is bezocht door de heer Plas, een conferentie van het Centrum voor Europese Vorming in het Nederlands Onderwijs (CEVNO) over "De Europese Gemeenschap en het Onderwijs" door de heer Van Velzen.

De CEVNO heeft een Euro-informatiemarkt gehouden. Het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen deed ons een uitnodiging toekomen voor de opening van de tentoonstelling "Nederlanders in Japanse kampen", aan welk verzoek door de heer Herzberg is voldaan.

Voor vele zaken, hier slechts kort vermeld, kan verwezen worden naar de jaarverslagen van de verschillende commissies.

Gezien de huidige ontwikkeling in het onderwijs en de stroom van vernieuwingsnota's die over onze hoofden worden uitgestrooid (met name de Structuurnota betreffende de ontwikkeling en vernieuwing van het primair en secundair onderwijs en de Discussienota Contouren van een toekomstig onderwijsbestel) zal het komende jaar weer meer tijd en de nodige aandacht vragen van hen die het algemeen bestuur en de commissies bemannen. Een goede samenwerking is hierbij onontbeerlijk en contact met de leden noodzakelijk. Ten gerieve van hen verschijnt in Kleio een overzicht van de bestuurswerkzaamheden.

Moge het AB en DB in hun nieuwe samenstelling de nodige wijsheid vinden het beleid van de VGN met vaste hand uit te stippelen om het hoofd te kunnen bieden aan de problemen die zich opstapelen. Tenslotte rechtvaardigt de grote betekenis, aldus de Brochure, die het vak geschiedenis voor de opgroeiende generatie heeft, alleszins een ruime belangstelling.

E.J. Karreman
R.E. Noordijk

Hieronder volgt een overzicht van de afdelingen en hun besturen. Het aantal stemmen dat elke afdeling op de aanstaande jaarvergadering mag uitbrengen, wordt bepaald door het aantal volledige tientallen leden. De vermelde aantallen leden zijn van 1 januari 1976. Het totaal aantal leden bedraagt: 2.259.

Afdeling ALKMAAR; aantal leden: 91

Voorzitter: C. v.d. Kolk, Honthorstlaan 19, Alkmaar.

Secretaris: F. Nijhuis, Lindenlaan 12, Bergen N.H., tel. 02208-3821.

Penningmeesteresse: Mej. K.P. Klomp, Sportlaan 77, Den Helder.

Afdeling AMSTERDAM; aantal leden: 294

Voorzitter: drs. G. Fransen, De Sav. Lohmanlaan 5, Amstelveen.

Secretaris: drs. W.G. Ubink, A. Mauvelaan 7, Nederhorst den Berg, tel. 02945-1635.

Penningmeesteresse: drs. J.D. Coster, Traviatastraat 53, Amstelveen.

Afdeling ARNHEM; aantal leden: 171

Voorzitter: drs. H. v.d. Berg, Morgenstraat 5, Arnhem.

Secretaris: C.A.J. Vogels, Apeldoornseweg 31, Arnhem, tel. 085-454025.

Penningmeester: drs. H.J. Lebbink, De Mathenalaan 12, Arnhem.

Afdeling DEN BOSCH; aantal leden: 83

Voorzitter: drs. H.A.V.M. van Stekelenburg, Moleneindstraat 16, Vught.

Secretaresse: Mej. W.A.J.E. van Meelken, Donauring 11, Veghel, tel. 04130-65762.

Penningmeester: A.Th. Wijdeveen, Colijnstraat 53, Oss.

Afdeling BREDA; aantal leden: 106

Voorzitter: drs. E.G. Pflitsch, Zusterfeld 52, Breda.

Secretaris: Mej. drs. J. Rijvers, St. Bavostraat 96, Rijsbergen, tel. 01606-1614.

Penningmeester: W.F.M. Mathijssen, Antwerpenstraat 596c, Breda.

Afdeling EINDHOVEN; aantal leden: 88

Voorzitter: M.J.C. Meijs, Koppenhoek 21, Eersel.

Penningmeester: Mevr. drs. P.H.J.Th. Steenbrink-Maas, Hondsruglaan 67, Eindhoven.

Secretaris: drs. A. v.d. Broek, Boschdijk 161, Eindhoven.

Afdeling GOES; aantal leden: 41

Voorzitter: drs. H.J. Vader, Koolesweg 6, Biggekerke.

Secretaris: G.B. Schoenmakers, Spanjaardstraat 37, Middelburg, tel. 01180-25813.

Penningmeester: F.M.S. Beerens, Kamperfoeliestraat 40, Goes.

Afdeling GRONINGEN; aantal leden: 159

Voorzitter: drs. H. Lambooi, Burg. de Hoopstraat 16, Veendam.

Secretaris: F. Jonker, van Heemskerkstraat 74, Hoogezand, tel. 05980-94895.

Penningmeester: drs. W.G. Meijer, Weerdingerstraat 236, Emmen.

Afdeling DEN HAAG; aantal leden: 250

Voorzitter: drs. L.J.M. Besselink, Franklinstraat 103, Den Haag.

Secretaris: A.E. Joustra, Lindenstraat 22, 's-Gravenzande, tel. 01748-3251.
Penningmeester: W.H. v.d. Weg, Pomonalaan 21, Den Haag.

Afdeling HAARLEM; aantal leden: 89
Voorzitter: drs. W.L. van Voorst Vader, Midden Duinendaalseweg 4, Bloemendaal.
Secretaris: W.A. Mooij, Noorderdreef 160, Nieuw Vennep, tel. 02526-3478.
Penningmeester: A. de Vries, Julianalaan 39, Overveen.

Afdeling HEERLEN; aantal leden: 53
Voorzitter: M.J. van Velzen, Mgr. van Gilsstraat 6, Kerkrade.
Secretaris: M.G.G. Goessens, Parallelweg Zuid, 69, Hulsberg, tel. 04404-1345.
Penningmeester: W.Ch.E. Müller, Johannes XII-singel 20, Heerlen.

Afdeling HENGELO; aantal leden: 62
Voorzitter: A.A.M. Spatens, De Akker 24, Hengelo.
Secretaris: J. Driessen, Th. de Keyserstraat 276, Enschede, tel. 053-310858.
Penningmeester: T.A. Boonstoppel, Hofstraat 4, Losser.

Afdeling LEEUWARDEN; aantal leden: 102
Voorzitter: G.Ph. Bol, Leeuwerikstraat 20, Leeuwarden.
Secretaris: H.J. Ritsma, Gerard Terborghstraat 19, Leeuwarden, tel. 05100-22326.
Penningmeester: K.D. Stavenga, Van Helsdingenstraat 47, Hardegarijp.

Afdeling MAASTRICHT; aantal leden: 57
Voorzitter: Broeder Bavo Salman, Tongerseweg 135, Maastricht.
Secretaris: drs. E. Koers, Veldspaatstraat 23, Maastricht, tel. 043-30036.
Penningmeester: drs. L.A.M. Brands, Geleenstraat 37a, Munstergeleen.

Afdeling ROTTERDAM; aantal leden: 194
Voorzitter: Th.P.M. Holland, Albert Camusplaats 2, Rotterdam 3014.
Secretaris: P. Baardse, v.d. Helmstraat 27, Rotterdam 3014, tel. 010-204915.
Penningmeester: drs. P.P.Th. Huis in 't Veld, Weegbree 15, Krimpen a/d IJssel.

Afdeling UTRECHT; aantal leden: 198
Voorzitter: drs. J. Gispén, Nassaulaan 4, Doorn.
Secretaris: drs. H. Greeven, van Marnixlaan 75, Amersfoort, tel. 033-19320.
Penningmeesteresse: Mevr. drs. M. Hegyi-Langenbach, Abr. Bloemaertstraat 1, Utrecht.

Afdeling VENLO; aantal leden: 39
Secretaris: drs. W. Steenkamer, Leunseweg 2, Venray.

Afdeling ZUTPHEN; aantal leden: 57
Voorzitter: dr. J. Reijers, Pr. Bernhardlaan 36, Zutphen.
Secretaresse: mevr. drs. A. Goudriaan-de Ru, Gerstekamp 12, Warnsveld, tel. 05750-12858.
Penningmeester: drs. H. Smit, Deventerweg 164, Zutphen.

Afdeling ZWOLLE; aantal leden: 125

Voorzitter: drs. S. Hörchner, Stevinstraat 9, Kampen.

Secretaris: J.C. Vrielink, H. Stevinstraat 11, Harderwijk, tel. 03410-15288.

Penningmeester: A. Tukker, De Hietbrink 42, Emmen.

JAARVERSLAG VAN DE PENNINGMEESTER.

BALANS per 31 december 1975 (met vergelijkende cijfers per 31 december 1974)

	31-12-75	31-13-74		31-12-75	31-13-74
Liquide middelen	47.805,01	58.428,08	Crediteuren	25.448,99	28.429,57
Debiteuren	11.930,15	5.978,79	Res. Publ. P.A. coll.	7.000,—	6.000,—
Inventaris	200,—	200,—	Res. Publ. Comm. On- derbouw	4.000,—	3.000,—
			Res. V.G.N. brochure		5.000,—
			Vermogen	23.486,17	22.177,30
	<u>59.935,16</u>	<u>64.606,87</u>		<u>59.935,16</u>	<u>64.606,87</u>

STAAT VAN BATEN EN LASTEN 1975 MET BEGROTINGSCIJFERS 1976.

Baten	Begroot '75	Werkelijk '75	Begroot '76
Contributies	69.000,—	74.400,—	88.000,—
Abonnementen	8.000,—	9.983,—	11.000,—
Advertenties	5.000,—	5.789,70	5.500,—
Verkoop Kleio	1.500,—	1.624,25	1.500,—
Verkoop MAVO-nummers	0,00	2.925,—	0,00
Opbr. herdruk Brugklasrapport	600,—	1.144,—	600,—
Ontvangsten vorige jaren	250,—	882,50	500,—
Interest	2.500,—	2.794,19	2.750,—
	<u>86.850,—</u>	<u>99.542,64</u>	<u>109.850,—</u>
Lasten			
Kleio	40.000,—	43.359,83	55.000,—
Bestuur	16.500,—	17.977,48	18.500,—
Alg. Ledenvergadering	2.000,—	2.286,20	2.750,—
Afdelingen	1.000,—	582,28	1.000,—
Verenigingsraad	800,—	0,00	1.000,—
Administratiekosten	12.500,—	11.941,24	16.500,—
Redactie Kleio	1.750,—	1.630,23	1.750,—
Commissie Pedak	2.500,—	2.599,55	2.500,—
Commissie Mavo	1.500,—	1.222,80	1.500,—
Commissie Didaktiek	1.500,—	1.303,28	1.750,—
Commissie Audio Visuele Media	1.500,—	1.051,20	1.500,—
Commissie Post Academiale Vorming	1.650,—	1.500,—	1.500,—
Commissie Buitenland	500,—	0,00	500,—
Commissie Onderwijs Advies	1.800,—	1.574,03	2.000,—
Commissie Ad Hoc	0,00	0,00	875,—
Raad van Vakgroepen	700,—	570,—	500,—
Opbr. Brugklasrapport Ped.centra	450,—	858,—	450,—
Contributie aan Organisaties	100,—	114,—	175,—
Afschrijving Inventaris	100,—	175,70	100,—
V.G.M. Brochure	0,00	1.487,25	0,00
Batig saldo	0,00	9.308,87	0,00
	<u>86.850,—</u>	<u>99.542,64</u>	<u>109.850,—</u>

Toelichting op de jaarcijfers 1975.

BATEN

contributies

Uit de cijfers blijkt andermaal de voortgaande groei van de Vereniging; de opbrengst uit de contributies is wederom aanzienlijk groter dan begroot; ook de inning verliep bevredigend: het aantal niet-betalende leden is betrekkelijk gering gebleven, het was echter groter dan het voorafgaande jaar.

Om de begroting voor 1976 sluitend en de financiële situatie van de Vereniging gezond te houden, heeft het Bestuur, hiertoe gemachtigd door de Algemene Ledenvergadering van 22 maart 1975, in september jl. besloten om (voor het eerst na jaren) over te gaan tot een contributieverhoging m.i.v. 1 januari 1976; conform de toezegging op de Algemene Ledenvergadering gedaan, werd een verhoging van f 5,— per categorie toegepast. Hiervan is in Kleio mededeling gedaan (Kleio, 16e jrg., no. 10, oktober 1975, pag. 509).

De stijging van kosten, met name die van de P.T.T.-tarieven en de kosten van het tijdschrift Kleio, maakte deze contributieverhoging met het oog op het komende begrotingsjaar verantwoord; een en ander komt tot uiting in het begrotingscijfer betreffende de inkomsten uit contributies voor 1976.

Ten aanzien van niet-betalende leden geldt de regeling dat, na de eerste aanmaning na ontvangst van de acceptgirokaart, iedere volgende aanmaning belast wordt met f 3,— administratiekosten; wanneer na herhaalde aanmaning de contributie resp. het abonnementsgeld niet voldaan wordt, zal het lidmaatschap of het abonnement door de Vereniging worden opgezegd krachtens artikel 8 van de statuten.

abonnementen

Het aantal abonnementen vertoont een geringe groei; de inning van de abonnementsgelden verloopt evenals bij de contributies gunstig.

Met ingang van 1 januari 1976 is het tarief voor een abonnement op Kleio met f 5,— verhoogd tot f 45,— per kalenderjaar.

advertenties

De inkomsten uit advertenties hebben, dank zij de inspanning van enkele redactieleden, het begrote bedrag gehaald en zelfs lichtelijk overschreden; we mogen hopen op het voortduren van deze situatie.

verkoop Kleio en verkoop MAVO-nummers

De losse verkoop van Kleio-nummers blijft groot; met name het MAVO-nummer is veel verkocht omdat het voorkomt op de literatuurlijst voor de MAVO/LBO Applicatiecursus Geschiedenis en staatsinrichting. Er wordt nogmaals op gewezen dat de verzendkosten steeds voor rekening van de aanvrager komen. Enkele Kleio-nummers zijn helaas niet meer leverbaar. Over de wijze van bestellen, prijzen etc. wordt verwezen naar: het "Bericht van de penningmeester" in Kleio, 16e jrg. no. 2, februari 1975, pag. 80.

opbrengst herdruk Brugklasrapport

De verkoop van het Brugklasrapport was groter dan verwacht; het is nog verkrijgbaar, maar de voorraad slinkt.

ontvangsten vorige jaren

Velen voldeden in de loop van het begrotingsjaar hun achterstallige contributie- of abonnementsgelden.

interest

Evenals het vorige jaar vormen de baten uit interest een niet onaanzienlijk bedrag dat de Vereniging geheel ten goede komt.

LASTEN

Kleio

De begrotingsoverschrijding van Kleio is ook dit jaar beperkt kunnen blijven dank zij het feit dat a) een aantal publicaties door C.M.L.G.S. en C.E.G.E.S. bekostigd zijn, er b) voor enkele publicaties reserveringen waren gemaakt, en c) wij andermaal ten behoeve van een aantal publicaties van onderwijskundige aard van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen ook voor 1975 een subsidie hebben toegezegd gekregen; de V.G.N. is het Ministerie hier zéér dankbaar voor.

De kostenstijging voor Kleio heeft zich doorgezet, ondanks de iets gunstiger situatie op de papiermarkt. De redactie heeft zich beraden over mogelijkheden tot bezuiniging op deze post, zonder echter het uiterlijk van Kleio te schaden. Voorzichtigheidshalve is op de begroting voor 1976 met sterke stijging van de kosten voor Kleio rekening gehouden.

bestuurskosten

De vele extra activiteiten van het Bestuur zijn er mede oorzaak van dat de kosten boven het begrote bedrag zijn uitgekomen; ook de kosten van reizen en verblijven zijn weer sterk gestegen. Met de stijging van laatstgenoemde kosten is vooral rekening gehouden bij het vaststellen van het begrotingsbedrag voor 1976.

Algemene ledenvergadering

Een goede opkomst van de leden brengt hogere uitgaven ten laste van deze begrotingspost met zich mee.

verenigingsraad

Deze is in 1975 niet gehouden.

administratiekosten

Het zeer efficiënt functioneren van de administratie heeft er grotelijks toe bijgedragen dat

de kosten binnen het begrote bedrag zijn gebleven. Hiervoor is de Vereniging vooral zeer veel dank verschuldigd aan de Heer J. Houweling en Mevr. N. Top-Andringa, die resp. voor financiële administratie en de ledenadministratie c.a. voortreffelijk zorg dragen.

redactie Kleio en de "commissies"

Evenals andere jaren is het beeld van de besteding van de begrote bedragen wisselend; een aantal activiteiten, door V.G.N.-commissies voorbereid en geleid, worden van de zijde van Ministerie van O. en W. gesubsidieerd.

opbrengst Brugklasrapport Pedagogische Centra

Van de, onder de baten vermelde, opbrengst van de herdruk van het Brugklasrapport gaat $\frac{3}{4}$ naar de Pedagogische Centra, die ook voor dit aandeel in de kosten hebben bijgedragen.

V.G.N.-brochure

De uitgave van de V.G.N.-brochure "Afrekenen met 1600" heeft dank zij de bijdragen in de kosten en verspreiding van de Fa Malmberg en Keesings Historische Bladen en de vooraf gedane reservering hiervoor de uitgavenkant van de staat van baten en lasten niet te zwaar belast! Hiervoor is de V.G.N. bovengenoemde instellingen veel dank verschuldigd. Elders in de verslagen is reeds gewezen op het succes van deze uitgave.

Batig saldo

Ook dit jaar is het Batig saldo weer iets groter dan het vorig jaar. Van dit Batig saldo is f 7.000,— gereserveerd voor de publicatie van de P.A.-colleges, f 1.000,— toegevoegd aan de reserve voor de publicaties van de Commissie Onderbouw en het restant à f 1.308,87 toegevoegd aan het vermogen van de Vereniging.

nawoord

Het is de penningmeester een groot genoegen te constateren dat de Verenigingsfinancien gezond genoemd kunnen worden; moge dit in de toekomst zo blijven!

Drs. C.P.W.F. Herzberg, penningmeester

COMMISSIE-VERSLAGEN

Verslag van de Kleio-redactie over 1975

Het kwantitatieve peil van de vorige jaargang (950 p.) heeft de redactie niet kunnen handhaven. De zestiende jaargang (1975) telt 786 pagina's. Over het kwalitatieve peil oordele de lezer zelf.

Helaas moest de heer Visser om persoonlijke redenen zijn werkzaamheden in de Kleio-redactie opgeven. Een opvolger voor hem is er nog niet. Jammer want de MAVO-groep is nu niet meer vertegenwoordigd.

Er zal in het komende jaar geprobeerd worden bij de verschillende universiteiten "correspondenten" te vinden. Hun taak zal dan zijn de lezers van Kleio een blik te gunnen in de universitaire "keuken", zodat men op de hoogte blijft van wat er op historisch gebied gepresteerd wordt.

De redactie is niet in staat het alle leden der V.G.N. naar de zin te maken. Immers als Kleio meer wil zijn dan een contactorgaan tussen bestuur en leden, dan rust op de redactie de taak dat "meer" in te vullen. Naar onze mening is dat dan de leden informatie geven, die zij kunnen gebruiken bij hun dagelijkse werkzaamheden: het geschiedenis-onderwijs.

De moeilijkheid is een evenwicht te vinden tussen "geschiedenis" en "onderwijs": de vakwetenschap en de didaktiek.

De zestiende jaargang is daar een voorbeeld van: ongeveer 30% vakwetenschappelijk en ongeveer 20% vakdidaktiek. Toch acht de redactie deze verdeling verantwoord met het oog op de afgelopen jaargangen, waarin de didaktiek overheerste. Bovendien is er reeds uitvoerig met verschillende commissies gesproken over herleving in een of andere vorm van Kleio-didactica.

Naast thema-nummers over een aspect van de vakwetenschap dus ook nummers gewijd aan specifieke didactische aspecten.

Overeenkomstig de eertijds gemaakte afspraken hebben ook dit jaar de C.E.G.E.S. en de C.M.L.G.S. in Kleio gepubliceerd.

De stofomschrijving van beide eindexamen-onderwerpen in 1977 van de C.E.G.E.S.

Van de kant van de C.M.L.G.S. haar rapport over de staatsinrichting. Als dit rapport in de afdelingen besproken is kan wellicht het resultaat in Kleio gepubliceerd worden.

Een onderdeel waar de laatste maanden hard aan gewerkt is, vormen de boekbesprekingen. Samen met het bureau van de C.M.L.G.S. en de Didaktiek Commissie van de V.G.N. is een werkverdeling gemaakt waarvan het resultaat moet zijn dat er meer boeken besproken zullen worden; met name op didaktisch terrein.

Met ingang van 1976 zal de maand aanduiding vervallen.

G.J. Slootweg.

Jaarverslag van de didaktiekcommissie 1975

Al waer gij siet
Denckt wat gij doet
Al wat gij doet
Denckt an het ende.
(opschrift van een bodewagen
uit Groningen uit 1709)

Samenstelling.

Tot onze spijt legden dit jaar Pieter Dijkstra zijn voorzittershamer en Toka Briët haar secretaresse-pen neer.

De taken bleken gelukkig onderling te verdelen: Jan Baalbergen en Harm van der Veen verdeelden de taken van de voorzitter en Doky Verhagen nam de secretaresse-pen weer op, terwijl Leo Dalhuizen de zorg voor de conferenties kreeg. Henk de Lange uit Heerde konden wij als nieuw lid begroeten.

De commissie heeft een vergadervol jaar gekend. Misschien is in de toekomst meer hulp noodzakelijk bij onze groeiende activiteiten.

Werkzaamheden.

Zou een didaktiekcommissie in haar nieuwe samenstelling zich niet bezinnen op haar taak en mogelijkheden? Uit deze overpeinzingen is een soort "meerjarenplan" ontstaan dat samengevat inhoudt:

- a. de commissie wil haar adviserende functie ten aanzien van het algemeen bestuur van de V.G.N. benadrukt zien en daarnaast doorgaan met het organiseren van het seminarium en de twee conferenties, maar tevens stimuleren dat van uit het praktisch werken tijdens die bijeenkomsten een bezinning ontstaat over de theorie van ons vak.
- b. de commissie zal het initiatief nemen historisch-didaktisch materiaal aan te kondigen of te recenseren in Kleio; zij zal stimuleren, dat er in verschillende plaatsen in het land historisch-didaktische dokumentatie-centra worden ingericht; dat er — eventueel in samenwerking met de Nieuwe Lerarenopleidingen e.a. — een bezinning komt over de plaats van het geschiedenisonderwijs in het lager beroepsonderwijs en er een uitwisseling komt van geschikt lesmateriaal. Zij zal de Mavo-commissie stimuleren door te gaan met de praktische werkbijeenkomsten.
- c. de commissie zou gaarne een conferentie voorbereid zien door activiteiten in de afdelingen, of — omgekeerd — na een conferentie of seminarium tot een verwerking komen in werkgroepen per regio georganiseerd; voorlopig ziet ze nog geen mogelijkheid dit te organiseren.

Seminarium.

De belangstelling voor het seminarium was dit jaar overweldigend, ondanks het feit dat het nu ook weer buiten de schooltijden gehouden werd. Als wij twee seminaria hadden kunnen organiseren was er nog voldoende aanbod geweest. Een duidelijker bewijs van de

noodzaak tot het organiseren van een seminarium is eigenlijk niet te geven! Het gros der deelnemers was gelukkig ook enthousiast over het aangeboden programma. Wel werd al merkbaar dat de didaktische opleidingen in den lande beter gaan funktionieren, een bijzonder plezierige konstatering.

Conferenties.

Aangezien wij dit jaar een rustige conferentie wilden houden ten einde de aandacht op een "moeilijker" onderwerp voor 1976 te kunnen richten, werd besloten in 1975 een conferentie over de A-V-media te organiseren op 21/22 en 28/29 november.

Door de opzet kon het traditionele conferentieoord "de Pietersberg" helaas niet gebruikt worden en zijn wij in "Woudschoten" beland. De belangstelling was enorm. Hoewel wij ruim 250 mensen konden ontvangen, moest een grote groep gegadigden helaas teleurgesteld worden. Achteraf gezien is er waarschijnlijk geen conferentie geweest die zo veel tijd en energie heeft gekost als deze. Gelukkig waren de meeste reacties over de conferentie, waarin het recept van keuzemogelijkheid en zelfwerkzaamheid werd toegepast, zéér positief. Dit recept was een uitvloeisel van de gedachte dat vanuit praktische conferenties naar een theoretische bezinning gestreefd moet worden.

Tentoonstelling.

De tentoonstelling van onderwijs-leermateriaal op zowel het seminarium als op de conferenties, in samenwerking met de CMLGS gehouden, trok grote belangstelling en bleek in een duidelijke behoefte te voorzien.

Overige activiteiten.

De ontwikkelingen bij her- en bijscholing werden, voor zo ver mogelijk, op de voet gevolgd.

De CEGES-problematiek is zo veel omvattend dat wij onze werkzaamheden nog niet afgerond hebben. Er wordt nog gewerkt aan het uitwerken van vele vragen die wij naar aanleiding van CEGES hebben opgesteld. De uitwerking van deze besprekingen zal hopelijk in het komend jaar gepubliceerd worden en in den lande de discussie op gang helpen. Naast de aandacht aan velerlei onderwerpen: de samenwerking met de Onderwijs-adviescommissie, de uitbreiding van de onderwijsleermiddelen voor de tentoonstelling op conferenties en seminaria, de suggesties voor de brochure, een gesprek over de meer theoretische bezinning op het didaktisch handelen zijn er ook nieuwe initiatieven ontwikkeld.

Nieuwe initiatieven.

Uit het "meerjarenplan" zijn diverse punten reeds nader uitgewerkt. Het idee om tot de oprichting van regionale didaktische centra te komen is momenteel in bespreking en de mogelijkheden hiertoe worden onderzocht. Dit in samenwerking met de CMLGS die hiertoe de meest geschikte instantie is en gelukkig enthousiast achter deze plannen kan staan.

In Kleio zullen binnenkort de eerste recensies en aankondigingen verschijnen.

Het boven dit verslag vermelde opschrift proberen wij ons bij dit alles goed voor ogen te houden.

Doky Verhagen, secr.

Jaarverslag van de commissie Postacademiale Vorming 1975.

1. *Samenstelling van de commissie.*

Op zaterdag 7 juni 1975, vond in Zwolle de bestuursoverdracht plaats.

Aftredende commissie

drs. H.W. Timmer, voorzitter
drs. K. van Dijk, 1e vice-voorzitter.
drs. J.H. Vink, 2e vice-voorzitter
P.W. Brouwer, 1e secretaris
J.G. Kikkert, 2e secretaris
W. Bachman, penningmeester
dr. J. Swart, portefeuilles

Nieuwe commissie

F. Jonker, voorzitter, 1e secretaris
A.J. Plas, 1e vice-voorzitter
J. Bouwsma, 2e vice-voorzitter
H. Roest, 2e secretaris
L.W. Lensen, penningmeester
N. Hooiveld, lid
dr. J. Swart, portefeuilles

2. *Werkzaamheden.*

De commissie vergaderde vrijwel iedere maand één keer.

De nieuwe commissie heeft haar taken anders verdeeld. De 1e vice-voorzitter trad toe tot de werkcommissie her- en bijscholing eerste graads docenten.

De 2e vice-voorzitter verzorgde de conferentie, terwijl de 2e secretaris zorg droeg voor het collegerooster.

De 1e secretaris nam op zich de contacten met de sprekers te onderhouden.

Het bestuurslid Hooiveld legde contacten met de mavo-afdelingen van de leraren organisaties.

Dr. J. Swart uit Assen nam weer op zich een aantal portefeuilles te plaatsen.

De voorbereiding en begeleiding van de colleges en de conferentie nam zoals gewoonlijk weer veel tijd in beslag. In Kleio, november 1975, werden weer de college-referaten, redevoering en verslag van de conferentie afgedrukt.

3. *Colleges.*

Het aantal deelnemers aan de colleges vertoonde een lichte toename. Er bestond een grote vraag naar sprekers, die de eindexamen-onderwerpen behandelden, zoals de Indonesische kwestie.

3. *Staatje:*

	januari.	juli.	oktober.	november.
Alkmaar	11	9	20	10
Amsterdam	15	12	9	20
Arnhem	13	22	11	15
Den Bosch	22	19	26	—
Breda	15	—	16	16
Eindhoven	11	13	21	9
Goes	17	16	15	15
Groningen	11	19	23	20
Den Haag	22	25	27	27
Haarlem	12	—	13	11
Heerlen	17	—	?	—
Hengelo	11	12	17	18
Leeuwarden	10	20	17	21
Maastricht	16	17	11	6
Rotterdam	28	19	30	31
Utrecht	24	37	30	24
Venlo	—	—	15	16
Zutphen	10	9	11	18
Zwolle	22	19	14	19

4. *Conferentie.*

Op 16 en 17 mei, werd te Oosterbeek de jaarlijkse Conferentie gehouden. Een uitvoerig verslag werd gepubliceerd in *Kleio*, november 1975.

Het aantal deelnemers bedroeg 62. Het geringe aantal deelnemers valt mede te verklaren door het tijdstip van de Conferentie.

5. *Financiën.*

Verrekening met sprekers en afdelingen konden op bevredigende wijze worden geregeld. Grote afdelingen hebben door de sterk stijgende porti-kosten moeite om met hun administratieve vergoedingen rond te komen.

Het ministerie heeft met ingang van 1 september het sprekershonorarium licht verhoogd.

De nieuwe commissie is door ervaring ervan overtuigd geraakt, dat een extra dankwoord aan de oude commissie op zijn plaats is.

F. Jonker, 1e secretaris

Verslag van de Mavo-commissie over 1975.

Samenstelling.

Ook het afgelopen jaar waren er weer een aantal wijzigingen, die het aanvankelijk deden voorkomen alsof wij door gebrek aan mankracht zouden uitsterven. De heer Visser bedan-

kte in het begin van het jaar. De commissie werd uitgebreid met de heer Eriks, die echter na korte tijd weer moest bedanken wegens verandering van werkkring. Aan het eind van het jaar moest ook onze voorzitter de heer Ruys zijn werkzaamheden definitief beëindigen op medisch advies. Dit betekende het wegvallen van een actief en hardwerkend lid, aan welks brein menig initiatief is ontsproten.

Gelukkig zijn er thans een aantal mensen bereid gevonden om een werkzaam aandeel te hebben in onze commissie en wel de heren Koopman, Henkes, Hooijveld en Zwarteveen. Door de komst van de heer Zwarteveen zijn nu ook contacten gelegd met het L.B.O., waarmee wij bijzonder blij zijn.

Het voorzitterschap van de commissievergaderingen zal tijdelijk worden waargenomen door de ondergetekende, totdat de nieuwe leden zijn ingewerkt en de taken opnieuw kunnen worden verdeeld.

Werkzaamheden.

Als resultaat van onze besprekingen werd op 20 september een Mavodag gehouden in Amersfoort met als thema "De problematiek van een centraal schriftelijk eindexamen". Een zeventigtal MAVO-leerkrachten waren aanwezig. Na een voortreffelijke inleiding door de heer Beetsma volgde een levendige discussie, waarin de onzekerheid en de ongerustheid van velen naar voren kwam.

Voorts hield de commissie zich bezig met de kwestie van niveau en niveaubepaling en — haast vanzelfsprekend — met de kwestie van de plaats van het vak geschiedenis op de MAVO.

Vooruitziende.

Mede naar aanleiding van de ervaringen, die wij opdeden op de MAVO-dag zien wij op korte termijn als onze taak:

- het organiseren van een tweede MAVO-dag, waarop wij zullen spreken over de resultaten van het afgelegde schriftelijke examen en ook over de ervaringen, die zijn opgedaan in het afgelopen schooljaar;
- voortzetting van onze pogingen om te komen tot een intensiever contact met onze leden, als het kan op regionaal niveau;
- intensivering van het contact met andere commissies, waartoe de wens reeds is uitgesproken in het jaarverslag over 1973. Gezien de uitbreiding, die wij hebben ondergaan, bestaan daarvoor nu reële mogelijkheden.
- versteviging van het contact met het L.B.O. om op die manier te bereiken, dat wij meer kunnen doen voor onze collega's in die tak van onderwijs.

We kijken dus terug op een jaar, dat moeizaam van start ging, maar waarin de mogelijkheden zijn gekomen om voor het groeiende aantal mavo-leden een steun en toeverlaat te zijn.

P. Doves

Jaarverslag Commissie Pedagogische Akademies (Pedak) over 1975.

De commissie, dit jaar vrijwel in zijn geheel vernieuwd, heeft enige "warmloop"-tijd nodig gehad om weer geheel op gang te komen. Het jaar 1975 begon met een nieuwe voorzitter

en een nieuwe secretaris; in de loop van het jaar werd afscheid genomen van Br. Emilius Gordijn en Dirk-Jaap Noordam. In de opvolging van laatstgenoemde als penningmeester werd uit eigen gelederen voorzien; Nico Bakker trad toe als nieuw lid. De continuïteit werd verzekerd, mede doordat in de P.A.'s vele in de problematiek goed ingevoerde collega's bereid waren het werk over te nemen.

De ontwikkelingen in de P.A.'s zijn in 1975 in een stroomversnelling geraakt, doordat "Lochem" gereed kwam met het rapport, dat de hele situatie van de opleiding tot onderwijsgevendens voor 4-tot 12-jarigen omgooit. De commissie heeft in een en ander aanleiding gevonden om te komen tot een definitieve afsluiting van de consumentenrapporten. Het betreft als laatste twee de methoden "Terug-zien en Ontdekken" en "Oude en Nieuwe tijden". Het werkplan is meer gezocht in een dubbele activiteit: het inlichten van collega's in onze vereniging over wat er op de P.A.'s en de basisscholen gaande is en in het voortdurend contact met de collega's aan de P.A.'s over de vernieuwingen.

Het eerste is gestart met de uitvoerige, in twee vergaderingen samengebrachte opmerkingen over het "afrekenboekje rondom 1600". Dankzij de welwillende termijnverschuivingen in het uitgave plan was het mogelijk om diverse voor de P.A.'s moeilijk te aanvaarden uitingen in juistere bewoordingen te doen afdrukken. Het tweede is verwerkelijkt in een gezamenlijke vergadering en afspraak tot uitwisseling van notulen met de "Commissie Roorda". De commissie heeft in dit verband brieven aan leraren P.A. gericht en tevens zich in een uitvoerig schrijven gewend tot de voor de her- en bijscholing van eerste graads docenten aangewezen programcommissie. In dit schrijven is het gegroeide didactisch inzicht opgelegd en in dank aanvaard. Intussen is een geheel eigen bijscholing voor P.A.-docenten in wording. P.A.-docenten zullen voorts ingeschakeld worden bij de algemene bijscholing.

De commissie zal zich overeenkomstig het werkplan richten op verdere en diepere informatie rondom de situatie bij de opleidingsinstituten en de basisscholen, waarvoor zij opleiden. Zo zal men zich blijven toeleggen op het in Kleio recenseren van voor P.A. en basisschool van belang zijnde publikaties. Ook wil de commissie attent zijn op het zich in de basisscholen manifesterende verlangen naar algemener informatie en de historische facetten hiervan. Daartoe is reeds in een vergadering met de Coördinatie Commissie Opleiding Onderwijzers der Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra, kortweg genoemd CCOO geschiedenis, voorzien. Tevens is in voorbereiding een gezamenlijke conferentie, gedurende het voorjaar 1977 te beleggen ten behoeve van de docenten geschiedenis der Pedagogische Akademies in ons land.

Commissie Pedagogische Akademies.

Jaarverslag van de Onderwijs-Advies-Commissie.

De commissie bestaande uit de heren M.J. van Velzen, voorzitter, C.W. Korevaar, secretaris, J.W. Jansen en E.A.J. Oudenhoven is in het afgelopen jaar viermaal in vergadering bijeen geweest; zij heeft daarnaast nog een aantal andere werkzaamheden verricht in het kader van haar opdracht 'het volgen en bestuderen van ontwikkelingen en veranderingen in het onderwijs in het algemeen en van de plaats van het vak geschiedenis en staatsinrichting en de positie van de leraren in dat vak in het bijzonder'.

Het wetsontwerp harmonisatie brugklasonderwijs hield het eerste halfjaar de commissie

sterk bezig. Naast gesprekken met Tweede Kamerleden van de vaste commissie voor Onderwijs en Wetenschappen is er een onderhoud geweest met enkele ambtenaren van het departement. Enkele leden van de O.A.C. hebben de demonstratieve bijeenkomst tegen het wetsontwerp op 19 april bijgewoond. Na de opschorting van de behandeling van het wetsontwerp en de aankondiging dat een werkgroep ingesteld zal worden die de problematiek van doorstroming en harmonisatie nader zou moeten bestuderen, heeft de O.A.C. de V.G.N. geadviseerd een plaats in deze werkgroep te 'claimen'.

De commissie volgt enkele experimenten met geïntegreerd onderwijs met het oog op mogelijke ontwikkelingen in de toekomst. Over experimenten in Enschede en Franeker heeft de O.A.C. aan het V.G.N.-bestuur gerapporteerd in de vorm van nota's over organisatie en inhoud van de genoemde experimenten. Het experiment Enschede is voorlopig stilgelegd. Met "Franeker", inmiddels opgenomen in het middenschool-experiment heeft een bespreking plaatsgevonden; ook daarover werd aan het algemeen bestuur gerapporteerd.

Het ongedeeld v.w.o. blijft de aandacht van de commissie vragen. Op een verzoek (in Kleio) aan docenten, verbonden aan scholen met o.v.w.o., om opgave van de lessentabel geschiedenis/staatsinrichting, kwam weinig bruikbare reactie. Gezocht wordt naar een andere weg om de gewenste informatie te krijgen.

De algemene examen-problematiek vormde bijna elke vergadering onderwerp van bespreking. Een voorgenomen nota aan het V.G.N.-bestuur hierover is opgeschort door het uitblijven van de examen-nota 'Veerman' en de aankondiging van andere departementale nota's.

Met betrekking tot het eindexamen-programma geschiedenis en staatsinrichting heeft de O.A.C. na overleg met C.M.L.G.S. en C.E.G.E.S. het bestuur van de V.G.N. geadviseerd een verzoek tot de staatssecretaris te richten om de omschrijving 'de laatste halve eeuw' nader te bepalen. (zie blz. 121-122)

Naast de genoemde onderwerpen heeft de O.A.C. het bestuur nog geadviseerd in een aantal incidentele kwesties.

De O.A.C. is begonnen met het volgen van de ontwikkelingen in het onderwijs in enkele andere Europese landen en van het geschiedenisonderwijs in het bijzonder door middel van enkele buitenlandse onderwijsbladen.

Voor de eerste maanden van 1976 staan bestudering van de 'Contourennota' en van de 'Structuurnota' alsmede van het eindrapport van het Ledo-project op de agenda.

C.W. Korevaar

RESOLUTIE WERKGROEP EINDEXAMEN GESCHIEDENIS

De Werkgroep Eindexamen Geschiedenis, bestaande uit leraren geschiedenis en staatsinrichting, die in toenemende mate verontrust zijn over de ontwikkelingen rond de invoering van een centraal schriftelijk eindexamen geschiedenis en staatsinrichting, heeft het Bestuur van de V.G.N. verzocht over onderstaande resolutie een uitspraak te vragen van de ledenvergadering van de V.G.N. op 3 april 1976 te Utrecht en deze uitspraak ter kennis te brengen van de Minister van Onderwijs.

Resolutie

Utrecht, 3 april 1976
De Minister van Onderwijs,
De heer J.A. van Kemenade.

De ledenvergadering van de Vereniging van Leraren Geschiedenis en Staatsinrichting in Nederland (V.G.N.) bijeen op 3 april 1976 te Utrecht, spreekt haar ernstige bezorgdheid uit over de ontwikkelingen rond de invoering van een centraal schriftelijk eindexamen geschiedenis en staatsinrichting en daarmee samenhangend het werk van de Commissie Eindexamenexperimenten Geschiedenis en Staatsinrichting (C.E.G.E.S.) tot nu toe. Zij heeft ernstige bezwaren tegen:

- a. de opdracht aan de C.E.G.E.S.;
- b. de aard van het experiment;
- c. de werkwijze van de C.E.G.E.S. t.a.v. het experiment;
- d. de invloed van het centraal schriftelijk examen op het geschiedenisonderwijs zowel wat betreft de didaktiek als de inhoud van het vak geschiedenis en staatsinrichting.

T.a.v. de opdracht aan de C.E.G.E.S. (a):

Deze luidt: "De commissie krijgt de opdracht een open onderzoek in te stellen naar de mogelijkheden om tot een centraal schriftelijk eindexamen te komen" (zie Kleio, 12e jrg., nr. 5, p. 3). De ledenvergadering bestrijdt de pretentie van de openheid van het onderzoek, omdat een duidelijke probleemstelling ontbreekt, namelijk het zoeken naar een zinvolle afsluitingsmogelijkheid voor het geschiedenisonderwijs. Dat het onderzoek niet open is, wordt aangetoond door het feit, dat het onderzoek naar andere mogelijkheden dan een centraal schriftelijk eindexamen ontbreekt. Bovendien meent zij, dat een dergelijk onderzoek dient te worden voorafgegaan door een onderzoek naar de wenselijkheid van een centraal schriftelijk eindexamen.

T.a.v. de aard van het experiment (b):

Het experiment draagt ook bij de uitvoering ervan een gesloten karakter. De deelnemers aan de experimenten en de niet-deelnemende belangstellenden missen bij voorbaat de kans om de ontwikkeling van het experiment te beoordelen en te beïnvloeden, omdat niet duidelijk is, welke problemen precies het centraal schriftelijk eindexamen moet oplossen. Zijn zij van financiële, van organisatorische, van didactische en/of van pedagogische aard? De vraag aan welke normen zo'n oplossing zal moeten voldoen, is dus al helemaal niet duidelijk. Vergelijkingsmogelijkheden zijn nauwelijks in de procedure opgenomen. Op die manier gaat het c.s.e.-experiment een eigen in zichzelf gekeerd leven leiden dat voert naar een voorspelbaar eindpunt: een centraal schriftelijk examen, waarover nog enkel op de

tailpunten van gedachten wordt gewisseld. Ook in het geval, dat de C.E.G.E.S. een verdeeld advies aan de minister uitbrengt, is het te verwachten, dat invoering van een centraal schriftelijk eindexamen plaats vindt, omdat het onderzoek naar andere mogelijkheden heeft ontbroken.

T.a.v. de werkwijze van de C.E.G.E.S. (c):

De werkwijze van de C.E.G.E.S. was vooraf al vastgelegd door de aard van het experiment. Ondanks alle verslaggeving, waarmee de C.E.G.E.S. haar werk begeleidt, wordt de discussie met collega's, die een andere opvatting hebben over de vraag, hoe een aantal jaren geschiedenisonderwijs moet worden afgesloten, ernstig bemoeilijkt, omdat men moet deelnemen aan C.E.G.E.S.-experimenten om als gesprekspartner te worden aanvaard. Wie aan de blikverruimende werking van het experiment wil ontsnappen (zie de opmerkingen onder (a) en (b)) is dan ook uitgesloten van beïnvloeding van het experiment en van de uiteindelijke beslissing over de wenselijkheid of onwenselijkheid van invoering van een centraal schriftelijk eindexamen.

Vormen van schoolafsluiting, die tot nu toe zijn ontwikkeld zoals schoolonderzoeken, of vroegere vormen zoals eindexamens met gecommiteerden worden buiten beschouwing gelaten, zonder dat er is vastgesteld of en waarom deze ongeschikt gebleken zijn. Een evaluatie van het Rijksgecommiteerden-examen en van het tot heden toe ontwikkelde schoolonderzoek is noodzakelijk. Hierbij dient te worden opgemerkt, dat het naar het oordeel van de vergadering evenzeer noodzakelijk is, dat schoolafsluitingen als zodanig controleerbaar zijn.

T.a.v. de invloed van het c.s.e. op het geschiedenisonderwijs (d):

De tot nu toe door de C.E.G.E.S. geproduceerde stofomschrijvingen munten (noodgedwongen) uit door uiterste vaagheid. Herkenbaar is slechts een sterke voorkeur voor de politieke aspecten van de onderwerpen. Dit leidt naar het oordeel van de vergadering in toenemende mate tot een funeste verschraling van het geschiedenisonderwijs zowel naar inhoud als naar de te hanteren didaktische werkwijzen.

Het valt op, dat in de tot nu toe uitgevoerde experimenten geïsoleerde kennisfragmenten een grote rol spelen (ook noodgedwongen waarschijnlijk), wat in de lessituatie de tendens tot een training voor het eindexamen zal versterken, die de doelstellingen van het geschiedenisonderwijs, zoals onder meer neergelegd in het Doelstellingsrapport van de V.G.N., ondergraaft.

Voorts blijkt het C.E.G.E.S.-experiment te leiden tot het verschijnen van katernen over de aan de orde gestelde examenonderwerpen (bijvoorbeeld de c.s.e.-katernen geschiedenis voor MAVO, HAVO en VWO van uitgeverij Malmberg te 's-Hertogenbosch), waarnaar aan het experiment deelnemende leraren noodgedwongen zullen grijpen, omdat de stofomschrijvingen van de C.E.G.E.S. weinig houvast bieden. Het op de markt komen van deze publikaties gebeurt weliswaar buiten verantwoordelijkheid van de C.E.G.E.S., maar wordt in feite toch door haar manier van werken uitgelokt en draagt bovendien bij tot het proces van gewinning aan en acceptatie van het centraal schriftelijk eindexamen in de geëxperimenteerde vorm.

Een ander ongewenst bijverschijnsel zou de neiging kunnen zijn om de huidige pas ingevoerde vorm van schoolafsluiting, het schoolonderzoek, niet verder te ontwikkelen, omdat men steeds meer met de gedachte leeft, dat deze afsluitingsvorm een afgedane zaak is.

De vergadering acht het op grond van bovengenoemde bezwaren noodzakelijk,

- dat het Departement van Onderwijs, alvorens een andere afsluitingsprocedure te overwegen of in te voeren, een onderzoek laat verrichten naar de normen, waaraan een dergelijke schoolafsluiting moet voldoen om in overeenstemming te zijn met de opvattingen, zoals die in de Vereniging van Leraren Geschiedenis en Staatsinrichting over de doelstellingen van hun vak zijn ontwikkeld;
- dat het Departement van Onderwijs vervolgens een onderzoek laat instellen naar de mogelijkheden van verschillende methoden van schoolafsluiting voor het vak geschiedenis en staatsinrichting;
- dat er meer ernst gemaakt wordt met het op 13 april 1970 uitgesproken principe, dat bij de organisatie en de evaluatie van bovengenoemde experimenten de V.G.N. zeer nauw betrokken zal worden. Dat wil zeggen, dat de geschiedenisleraren in aanzienlijk sterkere mate, dan tot nu toe het geval was, ingeschakeld zullen worden bij bovengenoemde experimenten, bij de evaluatie van deze experimenten en bij de uiteindelijk te nemen beleidsbeslissingen t.a.v. het invoeren van een nieuwe schoolafsluitingsprocedure in het vak geschiedenis en staatsinrichting.

Commentaar van het bestuur op de ontwerp-resolutie van de "Werkgroep Schriftelijk Examen".

Het bestuur van de VGN meent de leden met klem te moeten adviseren deze ontwerp-resolutie niet aan te nemen om de volgende redenen:

- 1.) De VGN heeft zelf om een experimentele commissie gevraagd. Het zou een merkwaardig figuur zijn om het tot nu toe uitgevoerde beleid via een dergelijke resolutie zo abrupt af te breken.
- 2) De CEGES is een staatscommissie. Pas na het uitgeven van haar advies aan de minister kan de VGN dit advies gaan bespreken en eventueel actie gaan voeren na uitvoerige bespreking in de afdelingen. De discussie daarover is op de jaarvergadering van 22 maart 1975 (notulen: Kleio van mei 1975) al zeer uitvoerig geweest en de CEGES heeft, bij monde van de heren Van der Meulen en Bosch alle openheid ten opzichte van "het veld" toegezegd.

Een nieuwe bespreking acht het bestuur overbodig en onwettelijk om bovengenoemde redenen. Bovendien worden er in de motivering voor de ontwerp-resolutie onbewezen stellingen en suggesties gehanteerd, die het bestuur althans niet kan overnemen, b.v.: (p.2) "Een ander ongewenst bijverschijnsel zou de neiging. . . . een afgedane zaak is". Het moet de Werkgroep toch bekend zijn, dat, ook bij de invoering van een centraal schriftelijk examen, het schoolonderzoek blijft bestaan, zodat de persoonlijke aanpak van de docent, zowel in levensbeschouwelijk als in pedagogisch/didactisch opzicht, en de individuele inbreng van de kandidaat (bijzonder onderwerpen) een redelijke plaats in de afsluiting van de opleiding blijven behouden. Het is wel duidelijk dat de individuele docent hier de eerst verantwoordelijke is en blijft. Heeft de Werkgroep redenen er aan te twijfelen dat de docent zich dat niet of onvoldoende bewust is? De suggestie dat het schoolonderzoek een afgedane zaak zou zijn (worden) wordt weersproken door recente uitspraken van de Staatssecretaris. Het bestuur ziet dus geen aanleiding om zich nu tot de minister te wenden en stelt voor de Resolutie *niet* aan te nemen.

MEDEDELINGEN.

○ MEDEDELING BESTUUR V.G.N.

Utrecht, 4 december 1975

Aan de Staatssecretaris van
Onderwijs en Wetenschappen,
Dr. K. de Jong Ozn.,
p/a Ministerie van O. en W.
Nieuwe Uitleg 1
DEN HAAG

Excellentie,

Het bestuur van de Vereniging van leraren Geschiedenis en staatsinrichting in Nederland richt zich tot u met het volgende.

De toenmalige Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen heeft bij beschikking van 26 oktober 1970 A.V.O. 441542 de definitieve programma's voor de eindexamens V.W.O., H.A.V.O. en M.A.V.O. vastgesteld. Aangaande Geschiedenis en staatsinrichting vermeldt het programma onder 1. Examenstof: "De kandidaat dient: a. inzicht te hebben in de historische ontwikkeling gedurende de laatste halve eeuw, waarbij hij mede blijk moet geven vertrouwd te zijn met de verwerking van historisch materiaal; . . ."

Op alle scholen van de betreffende typen is nu een aantal jaren volgens dit programma geëxamineerd. Uit berichten die het bestuur bereiken blijkt dat de formulering "gedurende de laatste halve eeuw" steeds meer problemen begint op te roepen. Strikte interpretatie van deze formulering, dus 50 jaar terug vanaf heden, dwingt de docenten tot een indeling van de stof die kunstmatig is en niet historisch gefundeerd.

Het kan ook nooit de bedoeling van uw voorganger zijn geweest, blijkens de gekozen formulering "de laatste halve eeuw" en niet "de laatste 50 jaar" om precies vast te leggen dat de examenstof voor 1974 zou beginnen in 1924, voor 1975 in 1925, enzovoorts. Een dergelijke interpretatie zou het procesmatige van het historisch gebeuren teveel geweld aandoen. Toen het bovengenoemde besluit afkwam was het voor iedere insider duidelijk dat het begintijdstip lag in de jaren 1917-1919. Zeer veel docenten laten de examenstof nog steeds in deze jaren beginnen. Hier ligt immers door de ingrijpende gebeurtenissen in binnen- en buitenland een duidelijke cesuur. Deze docenten worden echter steeds meer geconfronteerd met leerlingen en hun ouders, die zich op de formulering "de laatste halve eeuw" beroepen om elke vraagstelling die de exakte termijn van 50 jaar overschrijdt als "onwettig" te bestempelen, in het bijzonder wanneer het examen niet het door hen verwachte resultaat oplevert. Tegen deze achtergrond neemt het bestuur na rijp beraad en in overleg met de Commissie Modernisering Leerplan Geschiedenis en Staatsinrichting en de Commissie Eindexamenexperimenten Geschiedenis en Staatsinrichting de vrijheid Uwe Excellentie te verzoeken zo spoedig mogelijk te bepalen, dat de examenstof, als boven bedoeld, aanvangt met het jaar 1917.

De argumenten om de examenstof te laten beginnen in het jaar 1917 komen uit de vakwetenschap en de schoolpraktijk. Een belangrijke stroming in de vakliteratuur merkt dit jaar aan als het begin van de contemporaine geschiedenis; daarin de leerlingen meer en dieper inzicht te geven was destijds juist de bedoeling van de wijziging in het eindexamenprogramma. Het doorslaggevende argument om deze cesuur te kiezen is voor het bestuur echter gelegen in de feitelijk door de docenten gevolgde praktijk, die, zoals reeds opgemerkt, zijn grond vindt in de historische ontwikkeling zelf.

Het bestuur acht het bezwaar dat op deze manier de wettelijk voorgeschreven stof zou worden uitgebreid niet zo groot, omdat uit de praktijk blijkt, dat de laatste 10 jaren om diverse redenen niet adequaat aan de orde kunnen komen.

Het bestuur is er zich wel van bewust dat mettertijd het probleem van overlading gaat optreden en is van mening dat daartegen gewaakt moet worden. Daarom gaan de gedachten uit naar een cesuur bij

1929 voor de examens vanaf 1985 en bij 1939 voor de examens vanaf 1990. Maar alvorens Uwe Excellentie daaromtrent voorstellen te doen, zou het bestuur neerst nog overleg willen plegen met de CMLGS en de CEGES.

Om de docenten te beschermen tegen een formeel-juridische benadering, die schadelijk is voor het onderwijs, verzoekt het bestuur u op korte termijn een regeling zoals boven omschreven tot stand te willen brengen.

Inmiddels verblijft het bestuur met gevoelens van de meeste hoogachting,

K. van Dijk, voorzitter

- — De Heer J.W. Jansen van de O.A.C. is door het bestuur gevraagd zitting te nemen in de adviescommissie brugklas-onderwijs m.a.v.o.-l.b.o./l.a.v.o.
- Het bestuur heeft op 19 jan. een brief doen uitgaan naar de minister met het verzoek in de eindexamenregeling de bepaling op te nemen, dat herexamen in geschiedenis en staatsinrichting in de vorm van schoolonderzoek wel mogelijk blijft.

○ CEVNO

Het Centrum voor Europese Vorming in het Nederlandse Onderwijs (CEVNO) heeft, in samenwerking met het Bureau Den Haag van de Europese Gemeenschappen, 119 schoolboeken bestudeerd om na te gaan op welke wijze aandacht is besteed aan de Europese samenwerking. De resultaten van dit voorlopige onderzoek wijzen er op dat 80% van de geschiedenis- en aardrijkskundemethodes op de een of andere wijze aandacht besteden aan Europa. Maatschappijleer-boeken en economie-methodes komen er heel wat slechter af: respectievelijk 52% en 70%.

De meeste leerboeken komen niet verder dan een korte opsomming van de geschiedenis van de Europese eenwording. Slechts enkele boeken behandelen meerdere aspecten van de Europese gemeenschap: de landbouw, de relatie met de Derde Wereld en de regionale ontwikkeling. Kritische vragen worden bijna nergens gesteld, noch in de tekst noch in eventuele leerlingopdrachten.

Vijftig deelnemers, waaronder vele vertegenwoordigers van onderwijsorganisaties, hebben het verslag tijdens een CEVNO-conferentie besproken en voorgesteld het onderzoek voort te zetten en in samenhang daarmee, als voldoende gegevens bekend zijn, een bijeenkomst te beleggen voor schoolboekenschrijvers, uitgevers en andere deskundigen.

Onderwijsgeevenden, die wat meer aandacht aan Europa willen besteden, maar niet over materiaal beschikken, kunnen bij het CEVNO terecht.

Voor f 20,- (excl. porto) ontvangt u 12 uitgaven (lesmateriaal en achtergrondinformatie).

Bestellingen aan:

CEVNO, Langestraat 55, Alkmaar, tel.: 072 - 21525 onder vermelding van "Pakket-12"

Er is, gelukkig sinds 1973 een toenemende aandacht geweest voor de buitenlandse kinderen in de Nederlandse school. De veel gevraagde overheidsactiviteit is er gekomen en een aantal elementaire voorzieningen werden aangebracht en uitgebreid.

Maar wat weten de *Nederlandse* kinderen en de onderwijsgeevenden van de buitenlanders? Waar komen ze vandaan, wat zijn hun achtergronden, hoe kijken ze tegen ons aan?

De heer Harry Hol constateerde in het blad "Perifeer": "dat er grote stukken voorlichting (. . .) braak liggen, met name ten behoeve van de voorlichting aan de Nederlandse samenleving."

Het Centrum voor Europese Vorming (CEVNO) wil op 28 februari a.s. te Utrecht een aantal belangstellenden bijeenbrengen om juist op dit terrein ten behoeve van de Nederlanders in de school activiteiten te stimuleren (zoals het vervaardigen van bv. lesbrieven).

In het programma wordt vanzelfsprekend een algemene inleiding gehouden, daarnaast zullen een paar sprekers dieper ingaan op de sociaal-culturele achtergronden van de gastarbeiders en met name infor-

matie geven over de landen van herkomst, de zg. "thuislanden".

Schriftelijk zullen de deelnemers een inventarisatie krijgen van op dit moment bekende activiteiten op dit terrein, plus wat er op dit moment aan les- en informatiemateriaal beschikbaar is. Film en dia-materiaal wordt getoond. Het CEVNO heeft zelf twee publikaties:

1. *Waarom Garci Lopez naar Nederland kwam*
lesbrief — 11-15 jaar; f 1,—.
2. *Het Nieuwe Proletariaat*
achtergrondinformatie voor onderwijsgevend; f 1,50.

Opgaven voor de bijeenkomst (deelname gratis) en bestellingen bij:

CEVNO, Langestraat 55, Alkmaar.

Ook telefonisch: 072 - 21525.

Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant

is gevestigd te 's-Hertogenbosch en heeft als doel het bevorderen van kunsten en wetenschappen en van het culturele leven in de provincie Noord-Brabant.

Het bestuur van het Provinciaal Genootschap zoekt nu een

historicus

die de belangstelling en de bekwaamheid bezit om de gewestelijke geschiedbeoefening in Brabant te coördineren en te stimuleren. Hij/zij zal daartoe velerlei contacten onderhouden met professionele geschiedkundigen en amateurs, lacunes in de gewestelijke geschiedbeoefening opsporen, onderzoeksthema's formuleren, potentiële onderzoekers uit eigen onderzoekservaring en kennis ondersteunen, publicaties bevorderen, resp. zelf uitgaven redigeren, studiedagen organiseren enz.

Deze taken vragen een animerend organisator met uitstekende contactkwaliteiten.

Salaris conform schaal 114, provinc. regeling, van f 2.800,- tot f 3.650,- per maand.

gitp

Geïnteresseerden kunnen zich voor nadere telefonische informatie resp. schriftelijke sollicitatie richten tot Drs R. R. M. Lyppens van het GTP, Wilhelminapark 25 te Tilburg, telefoon 013 - 42 40 40.

adviseurs voor personeelbeleid en organisatie

J.W. van Driel, Buitenweg 2 te Mourik (tel. 03449-282) biedt tegen elk aannem. bod aan:

volledige jaargangen van Kleio, jrg. 1 t/m 16.

BOEKBESPREKINGEN

In *Groniek*, onafhankelijk Gronings historisch tijdschrift (losse nummers f 2,50, postgiro 1496758, t.n.v. Groniek, Groningen) staan in de november aflevering een tweetal belangwekkende artikelen.

Allereerst heeft prof.dr. H.W. von der Dunk in "Nederland en de Indonesische kwestie" een goed overzicht gegeven van de publieke opinie in Nederland, zoals die zich direct in 1945 en de volgende jaren vormde en uitte ten aanzien van het dekolonisatievraagstuk. Ook in de toenmalige progressieve kringen bleek toch nog lang de gedachte aan een min of meer nauwe politieke band met het oude Indië te leven. Verder is dit opstel een modelvoorbeeld van wat de gevolgen kunnen zijn van slecht geïnformeerd zijn, moeilijke communicatielijnen, gebrek aan visie en formalistisch denken. Aardige en zeer leesbare informatie over het 14e Internationale congres voor de historische wetenschappen (zomer 1975 te San Francisco) vindt men in het artikel van F.R. Ankersmit. In dit opstel wordt tevens gewezen op de publicatie die op het congres werd uitgedeeld — *Acta Persecutionis* — over de vele Tsjechische historici die na 1968 gevangen gezet zijn of op andere wijze het werken onmogelijk is gemaakt. Voor verdere informatie over deze zaak wende men zich tot Amnesty International.

In *Spiegel Historiael*, maandblad voor geschiedenis en archeologie, januari 1976 (losse nrs f 5,75) is het eerste van een viertal artikelen verschenen van prof.dr. Z.R. Dittrich over "Problemen rond de Stalin-biografie". Dittrich onderzoekt de achtergronden van de door hem gesignaleerde hausse in Stalin-biografieën, vergelijkt deze met elkaar en wijdt met name aandacht aan verschillende meer psychologische achtergronden bij Stalin. Sommige lezers zullen zich trouwen Dittrich's post-academiaal college over deze materie herinneren.

In *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg*, dl. XX, 1975 (Jaarboek van het sociaal historisch centrum voor Limburg, uitgeg. door Van Gorcum, Assen, prijs per deel f 25,—) staat een bijdrage van M. Hartgerink-Koomans over "Van Spoorwegexploitante tot mijnexploitante. Verdere lotgevallen der Aken-Maastrichtse spoorwegmaatschappij". Zij publiceerde over de spoorwegen in de zuidelijke provincies al eerder in de *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*. Interessant is het artikel van J.C.G.M. Jansen "Continuïteit en discontinuïteit in de Joodse geschiedenis. Het Limburgse voorbeeld". Dit opstel is de neerslag van een eerste onderzoek naar het leven van de Joden in het Maassdal en heeft met name tot doel meer inzicht te krijgen in het stereotype beeld van de plaats van de Joden in de Europese geschiedenis, een beeld van vervolgingen en isolement. Het laat zien hoe b.v. in de 15e eeuw door een complex van sociale spanningen, economisch functieverlies (het verhaal van de Joden als altijd superieure handelaren klopt niet met de werkelijkheid), kerkelijke politiek en eigen religieuze ontwikkeling (de Chassidische tendenzen) in het Maassdal de Joodse bevolking zeer sterk teruggelopen was. Het is te hopen dat de auteur deze studies verder zal vervolgen en voor een wat breder publiek toegankelijk zal maken. Voorts vindt men in de *Studies* een tweetal artikelen van J.F.R. Philips over resp. de bevolkingsontwikkeling in de 17e en 18e eeuw in het territoire van de huidige provincie Limburg en over plannen in 1975 voor een Belgisch-Nederlandse douane-unie.

De *Nieuwe Drentse Volksalmanak, Cultureel Jaarboek voor Drente*, 92e jrg., 1975 (uitgever Van Gorcum, Assen, prijs per deel f 17,50) bevat verscheiden interessante bijdragen. Voor historici is misschien A.N. Baron de Vos van Steenwijk's artikel "Een Drents patriot" het meest lezenswaard. Het gaat over Carel de Vos van Steenwijk, patriot en federalist in het Drents-Overijssels gebied en o.a. ambassadeur te Parijs van 1802-1803. Verder staan er in deze aflevering verschillende bijdragen over archeologie, monumentenzorg, plaatsnaam- en dialectkunde.

v.H.

JEUGD EN SAMENLEVING, jaargang 5, no. 3/4 - maart/april, 1975.

Themanummer: Rolverhoudingen tussen man en vrouw historisch antropologisch en volgens actueel onderzoek.

Dit nummer te bestellen door fl. 9,50 over te maken op giro 2956320 t.n.v. Jeugd en Samenleving te Utrecht, onder vermelding van KL/4-75.

In dit nummer behandelen verschillende auteurs aspecten van de man/vrouw-verhouding. Voor de historicus zijn vooral de eerste vier bijdragen interessant: J.A. Huisman belicht de man/vrouw-verhouding in de vroege westerse cultuur, met name in de Germaanse oudheid; A.G. Weiler doet hetzelfde

voor de Middeleeuwen; Lène Dresen-Coenders beschrijft in een artikel "Machtige grootmoeder, duivelse heks" een speurtocht naar de samenhang tussen heksenvervolging en de verering van de grote moeder Anna op de drempel van de nieuwe tijd (ca. 1500); en tot slot van de "historische" artikelen geven Frouke Wieringa, Selma Leijdesdorff en Joyce Outshoorn een schets van de positie van vrouwen in Nederland sedert het begin van de moderne tijd.

Al deze artikelen zijn voorzien van originele en over het algemeen functionele illustraties; bovendien is de annotatie goed verzorgd; in het voorlaatste artikel zijn ook een aantal teksten opgenomen. De artikelen in dit nummer lijken alle redelijk goed leesbaar voor de geïnteresseerde leerling van de hogere klassen van het voortgezet onderwijs. Ik kan me voorstellen dat ze een uitgangspunt voor werkstuk of thema-bestudering kunnen zijn. Ook al omdat men in dit geval goede waar voor relatief weinig geld krijgt, zou ik dit nummer van Jeugd en Samenleving van harte willen aanbevelen.

Carel Herzberg

Doornik, N.G.M. van, Franciscus van Assisi. Een profeet voor onze tijd. Hilversum, Gooi en Sticht, ⁴ 1975. f 15,50.

De flaptekst spreekt de optimistische verwachting uit dat zij die zich nooit aan heiligenlevens gewaagd hebben, van het lezen van dit boek geen spijt zullen hebben. Ik ben daarvan nog niet zo zeker. Er is op z'n minst één karakteristiek die het deelt met een bepaald soort ouderwetse hagiografie: het moraliseren zonder ophouden. Als ik de verhouding biografie-preek op fifty-fifty stel, ben ik er niet te ver naast en hoewel dat naar het einde toe iets wordt rechtgetrokken, is de smaak van het begin af bedorven.

De arme Franciscus kan geen stap zetten of het houdt een les in voor de lezer en de kerk in onze tijd. — Natuurlijk komen de provo's en de hippies er aan te pas, onze "langharige zoekers", de heilige van Assisi heet "aan de fundamenteën van de middeleeuwen" te raken "als een vroege Marx", hier en daar wilden de broeders waarachtig "inspraak" hebben, pas op p. 107 dringt zich de vergelijking op met paus Johannes XXIII, terwijl de regel van de minderbroeders en passant het tweede vaticaanse concilie vóór is geweest met de herontdekking van het begrip "volk Gods", waarvan ik altijd gedacht had dat het een bijbelse uitdrukking was die ononderbroken in de traditie van de kerk gangbaar is geweest. — Kletspraat altegether.

Een kwezelachtig neo-apologetisch boekje vol oppervlakkigheden en Nederlands-katholieke hobbys. Het vertelt veel over de modern geworden pater N. van Doornik m.s.c. en heel weinig over Franciscus van Assisi.

Voor de docent geschiedenis volstrekt onbruikbaar. Misschien iets voor de schoolcatecheet.

A.H.M. v. Schaik

C.L. ten Cate, Tot glorie der gerechtigheid. De geschiedenis van het brandmerken als lijfstraf in Nederland. Wetenschappelijke Uitgeverij b.v. Amsterdam 1975. 228 blz., prijs f 34,50.

Een grote leemte in onze vaderlandse geschiedenis is nu gevuld. Eindelijk kan er een antwoord worden gegeven op de vragen die de historici in ons land al zo lang kwelden. Eindelijk kunnen we nagaan, hoe precies de publieke bestraffing van dieven in zijn werk ging, welke voorkeuren men had tijdens de Franse bezetting en op welke schouder in Middelburg Jacob J. werd gebrandmerkt. Allen die al zo lang wilden weten, hoe de geschiedenis van het brandmerken precies is verlopen, kunnen dit boek gewoon bij de boekhandel kopen.

De aanleiding voor het schrijven van dit standaardwerk was het vinden van een schedel in de Pieterskerk te Utrecht tijdens een restauratie. Op de schedel stonden enkele tekens ingebrand: een kruis, enkele kleinere kruisjes en een Z-vormig brandmerk. Het boek is ontstaan als een onderzoek naar de herkomst van deze merktekens.

Daarnaast noemt de schrijver als rechtvaardiging 'dat hele kleine beetje sadisme dat nu eenmaal onder het korstje humaniteit in ons binnenste verscholen ligt.'

Met grote toewijding aan zijn onderwerp heeft de schrijver een indrukwekkende hoeveelheid literatuur van de meest uiteenlopende aard doorzocht. We zien voorbeelden uit de vele gebieden waar men de gewoonte had elkaar te brandmerken: Spanje, Duitsland en Nederland naast bijvoorbeeld Afrika. Het

is echter onduidelijk, waarom het boek begint in 1811 en dan overstapt naar het oude Egypte. Waarom niet meteen de Egyptenaren, het verplichte beginnummer voor iedere zichzelf respektierende historicus? Voor de rest gaat de schrijver chronologisch te werk, maar wel met hier en daar interessante doch verwarrende uitweidingen. Van de gebrandmerkten uit de 19e eeuw vervangt hij de achternaam consequent door een initiaal; zelfs in de foto's van officiële documenten zijn plakkerijtjes over de achternaam aangebracht. Uiterst kies tegenover mensen met een zwart verleden, maar van de gebrandmerkten van vóór 1850 zullen er nu slechts weinigen in leven zijn. In 1848 werd in ons land voor het laatst een brandmerk aangebracht, waarbij de gestrafte met een strop om de hals aan de galg werd vastgemaakt om ten toon te worden gesteld. In Suriname werden de slaven nog tot 1863 gebrandmerkt, niet zozeer als straf maar als een soort eigendomsmerk.

De schrijver komt tot de opzienbarende conclusie, dat het kruis op de gevonden schedel het gevolg is van een Spaanse wet van de Castiliaanse koning Juan I, waarin wordt bepaald, dat bij bigamisten een 'Z' wordt ingebrand. Dit teken verklaart de hoofdletter 'Z'. De wet dateert uit 1387 en was al in 1505 of zelfs in 1450 vergeten. Een verklaring hoe de schedel in de Pieterskerk of in Utrecht komt, kan de schrijver niet geven. Dus waarom zo ver gezocht? De auteur vertelt zelf, hoe in de 16e eeuw in Nederland wordt gebrandmerkt met een gotische 'Z' (p. 111) en met een kruis (p. 68). Een Utrechter zal het niet geweest zijn, want in de Utrechtse vonnissen die ik bestudeerde, ging het brandmerken bijna altijd samen met verbanning. Maar een Nederlander uit de zestiende eeuw lijkt me waarschijnlijker dan een Spanjaard tussen 1387 en 1450.

Verder is het een aardig boek. De illustraties zijn talrijk en pijnlijk verhelderend. Het wachten is nu verder op een geschiedenis van het geselen, het levend begraven en de schandpaal.

D.A. Berents

Ton Koot, En nu . . . Amsterdam in. Meulenhoff, Amsterdam 1975, prijs f 25,—. A. van der Heijden en B. Kroon, *Splendeurs d'Amsterdam*, Elsevier, Amsterdam 1975.

Vóór mij liggen bovenvermelde boeken, het ene in werkelijk zakformaat en dus als gids bruikbaar, het andere in platenboek-formaat en daarom alleen geschikt voor gebruik binnenshuis. Het eerste boek is een oude vertrouwde; de 7e geheel herziene druk van een bijna 35 jaar geleden verschenen werk. Het tweede is een nieuwkomer op de golven van de Amsterdam 700 herdenking en van het Internationaal Monumentenjaar. Behalve dat ze beide over Amsterdam gaan hebben beide boeken weinig met elkaar gemeen.

Allereerst de tekst: Ton Koot neemt nimmer een blad voor de mond. Als iets of iemand hem mishaget wordt dat onomwonden duidelijk gemaakt in bitse taal. Daarbij komt dat hij weet waaróver hij boos of bedroefd is of — en dat komt ook voor — waarover hij verheugd is. Er zijn niet erg veel gidsen die men voor zijn plezier leest zonder in de plaats zelf rond te lopen. Dit is er één van.

Dan het verhaal van de heer Kroon, dat in zijn oorspronkelijke Nederlandse versie "Kijk op Amsterdam" heet en vertaald is in het Frans, Duits en Engels. Om duistere redenen is mij de Franse versie toegezonden. Natuurlijk is de tekst bij een platenboek van secundair belang, maar het wordt toch te grijs als reeds in de eerste kolom op de eerste bladzijde van de Inleiding ons verteld wordt dat de geschiedenis van Amsterdam niet verder teruggaat dan de 12e eeuw (bedoeld wordt de eerste vermelding van 1275!), dat de bisschop in de middeleeuwen in Haarlem woonde en dat Soestdijk in het Noordwesten van de provincie Utrecht ligt. Verderop wordt de rococo-stijl in de 17e eeuw geplaatst, het woord "gilde" niet vertaald, de organist Jan Pieterszoon zonder zijn toch veel gebruikte achternaam Sweelinck vermeld, de Joden in de 14e eeuw uit Spanje binnen gelaten. Het zou kortom overdreven zijn dit verhaal zorgvuldig samengesteld te vinden. Bovendien ademt het geheel het optimisme van een toeristen-folder, wat zo nu en dan irritant werkt, zeker na het lezen van de gids van Koot.

Over de illustraties bij Koot kunnen we kort zijn: zwart-wit, weinig in aantal maar wel functioneel. De foto's van A. van der Heijden daarentegen zijn alle in kleur en vaak erg mooi. De 15 pagina's met geveltekens zijn kostelijk, maar men is wel eens onvolledig in het aangeven waar die juweeltjes "in situ" te zien zijn. Het heeft weinig zin nog weer veel detail kritiek te gaan geven op de bijschriften, maar geen Fransman zal weten wat de Bank van Lening is; Crédit Municipal zal hem bekender in de

oren klinken. Ook kan men betwijfelen of het opschrift "Vriesland" (Singel 24) iets met een zekere heer de Vries te maken heeft, ook al komt die naam volgens de schrijver zeer veel in Amsterdam voor. Zou het huis Heerengracht ooit aan een (eenvoudige) molenaar toebehoord hebben omdat een "sac de farine" in de gevel is afgebeeld? Een meelhandelaar lijkt waarschijnlijker.

Kortom, men leze Koot voor de tekst en men gebruike hem met vrucht bij architectuur wandelingen door de hoofdstad. Daarna is het zeker plezierig plaatjes kijken bij Kroon en van der Heijden, meer niet.

T.J. Hoekstra

Victor de Stuers, Holland op zijn smalst. Ingeleid en toegelicht door een werkgroep van het Kunsthistorisch Instituut der Universiteit van Amsterdam. Bussum 1975, prijs f 14,90.

"Holland op zijn smalst" is een bekende uitdrukking, niet in het minst omdat Victor de Stuers die in 1873 gebruikte als titel voor zijn fameuze artikel in *De Gids*.

Vanaf dat ogenblik begint er lijn in de vaderlandse monumentenzorg te komen, vooral als De Stuers zelf in 1875 benoemd wordt tot chef-referendaris aan de nieuw ingestelde 6e afdeling -- Kunsten en Wetenschappen -- van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Vanaf die benoeming rekent men het begin van de officiële monumentenzorg in Nederland.

Door de bovenvermelde publikatie is de tekst (in facsimile) van het *Gids*-artikel niet alleen gemakkelijker toegankelijk geworden, maar ook in zijn historische context geplaatst. Natuurlijk heeft "Holland op zijn smalst" een belangrijke rol vervuld bij het doen ontwaken van het besef dat monumentenbehoud en het onderhouden van musea noodzakelijk waren, maar het kwam toch niet zomaar uit de lucht vallen. De geannoteerde tekstuittgave wordt geflankeerd door een voorafgaande beschrijving van de situatie met betrekking tot musea en monumenten vóór 1873 en een -- zeer beknopt -- levensoverzicht van De Stuers zelf. Na de bijtende tekst van het originele artikel volgt dan een beschouwing over de vraag in hoeverre het stuk achterhaald of nog actueel. Dit deel begint met een erg interessant overzicht van de buitenlandse toestanden -- toen en nu -- die door De Stuers zo rooskleurig werden afgeschilderd. Het heeft weinig zin een uitgebreid verhaal over dit boek te schrijven. Een ieder die maar enigszins in het onderwerp van musea en monumenten geïnteresseerd is moet het boek lezen. In een schoolbibliotheek hoort het in ieder geval thuis.

T.J. Hoekstra

Henri en Barbara van der Zee, Willem en Mary: De bewogen geschiedenis van koning-stadhouder Willem III en zijn vrouw Mary Stuart (Den Haag, 1975; oorspronkelijke Engelse uitgave Londen, 1973; 449 blz.), prijs f 37,50.

De koning-stadhouder mag zich de laatste tijd verheugen in een redelijke belangstelling van schrijvers en uitgevers, en dus kennelijk ook van het lezerspubliek. In Nederland is nu een oorspronkelijk in het Engels verschenen dubbelbiografie van hem en zijn vrouw op de markt gekomen. Een lijvig boekwerk, voorzien van een indrukwekkende bibliografie en een dito notenapparaat. Niet geschreven door vakhistorici, maar dat mag geen reden zijn om bij voorbaat argwaan te koesteren; in Groot-Brittannië wordt de biografie als apart genre met zijn eigen beoefenaars immers bij uitstek gecultiveerd.

Helaas kan in dit geval van een geslaagd boek niet gesproken worden. De auteurs dragen zeker niet bij tot dieper inzicht in de controversiële (maar daarvoor extra interessante en uitdagende) figuur Willem III. Evenmin weten ze echter voor het grotere publiek een aanschouwelijk beeld van het vorstelijk echtpaar te schetsen. We worden geconfronteerd met een opeenstapeling van meer of minder interessante anecdoten, te ruim gedoseerd bovendien zodat het geheel zich bepaald niet laat lezen als roman zoals de flap belooft. Een lijn valt (behalve dan de chronologische) soms nauwelijks te ontdekken. Hoogst bezwaarlijk is dat de historische situatie waarin de hoofdfiguren verkeerden (en waarop zij invloed uitoefenden) vaak alleen terloops aan de orde gesteld wordt. Daarmee wordt aan een centraal vereiste van elke biografie, het laten zien van de wisselwerking tussen de persoon en zijn tijd (zonder dat de laatste overigens mag domineren) niet voldaan. Uit de eerste hoofdstukken blijkt dat de schrijvers de moeilijkheden die de staatsinstellingen van de Republiek een ieder opleverden, niet hebben weten te overwinnen. Daarnaast valt op hoe willekeurig en onevenwichtig het materiaal vaak gekozen is. De Oranje-Stuart relatie mag dan in het verleden wel eens overbelicht zijn, in dit boek komt Buat,

de man die het leven liet voor zijn kleine meester, in het geheel niet voor. Uiterst onbevredigend is ook de wijze waarop Willems Engelse jaren worden weergegeven. Er wordt geschermd met aanduidingen als Whig, Tory, Court en Country zonder dat de lezer echter een helder overzicht voor ogen krijgt. Toch kunnen deze vier begrippen wel degelijk met vrucht gehanteerd worden bij het beschrijven van de binnenlands-politieke situatie in het Engeland van die jaren. De traditionele tegenstelling Court-Country, waarbij 'Court' staat voor de centraliserende tendenties, terwijl onder 'Country' een soort anti-houding verstaan dient te worden, wordt tengevolge van de dubbele dreiging van despotisme en katholicisme onder Willems 'wicked uncles' Karel II en Jacobus II doorbroken door het Whig-Tory conflict, beide groeperingen met een zekere samenhang, de ene anti, de andere pro-Stuart. Een kortstondige vereniging van deze 'partijen' brengt Willem en Mary op de troon (waarmee de Tories zich trouwens met een gewetensconflict belasten dat nog jaren zal doorwerken, en dat zal bijdragen tot hun verval na de dood van Queen Anne). Tijdens Willems regering staat de Whig-Tory controversie centraal, maar de oudere Court-Country tegenstelling gaat daar weer doorheen spelen. Hier hadden de biografen moeten wijzen op de actieve (maar per saldo mislukte) pogingen van Willem III een nieuwe Court-partij te creëren, bestaande uit gematigde elementen uit Whig en Tory-kring.

De lezer moet er zelf maar achter zien te komen hoe paradoxaal eigenlijk de positie van de koning was, enerzijds dankzij de oorlogssituatie relatief machtig, anderzijds juist door die oorlogssituatie (financieel) sterk afhankelijk van het lagerhuis. Aan de rol die Willem speelde in de Britse administratie (het is de voornaamste verdienste van Stephen Baxter's biografie uit 1966 hierop gewezen te hebben) wordt nauwelijks aandacht geschonken.

Hoewel we talloze details vernemen over Willems persoonlijke leven, ontbreekt een wat meer structurele benadering van zijn persoonlijkheid (waarvoor aanzetten hier en daar wel aanwezig zijn). De drijfveren van zijn optreden (of juist niet-optreden) in allerlei situaties blijven duister. Een werkelijk bevredigende verklaring van zijn houding tegenover de moordenaars van zijn mentor De Witt, de activiteiten van de infame Titus Oates, of de schuldigen aan de 'massacre of Glencoe' wordt niet gegeven. En wat prevaleerde in zijn buitenlandse politiek: het pragmatische of het principiële? Hoezeer bleef bij al zijn balanceerkunst, zijn vechten voor de vrijheden van Europa puur dynasticisme een rol spelen? Dit soort vragen wordt niet gesteld.

Al met al geen boek om in de schoolbibliotheek op te nemen, lijkt mij. Wie zoekt naar een geschikte Nederlandstalige levensbeschrijving van de koning-stadhouder, kan nog steeds het best terecht bij het — antiquarisch nog regelmatig aangeboden — boek van Johanna K. Oudendijk uit 1954.

N.C.F. van Sas

Vries, Theun de, Pan onder de mensen & Bruiloftslied voor Swaantje. Amsterdam, Querido, tweede herziene druk, 1975, prijs f 35,—.

De historische streekroman geniet steeds meer aandacht, nu ook al van historici die hem, met alle omzichtigheid, benutten als bron voor de sociale geschiedenis. Voor wat Nederland betreft verdient het oeuvre van Theun de Vries in dit opzicht gezette aandacht. Groot verteller als hij is, ligt zijn talent toch uitgesproken in het weergeven van een sfeer of het oproepen van een historische situatie, meer dan in het scheppen van karakters.

Deze beide romans schetsen een facet van de urbanisatie aan het eind van de negentiende eeuw: een arme jongen van het Drentse platteland moet het in Rotterdam zien te rooien. Het "Bruiloftslied" ziet de hoofdpersoon nog eenmaal terugkeren naar zijn land van herkomst. Verhalen uit het brede grensgebied tussen lectuur en literatuur, maar: goed gecomponeerd en spannend om te lezen.

A.H.M. v. S.

De alaramisten 1918-1933. Politieke teksten, gedichten, essays en tekeningen uit de anarchistische tijdschriften Alarm en Opstand, ingeleid en samengesteld door Anton Constandse, Amsterdam 1975, 159 p., prijs f 21,50.

De lezer zal Anton Constandse voortdurend tegen blijven komen in deze bundel: in de inleiding, waarvoor zijn persoonlijke ervaringen de voornaamste bron en leidraad vormen; in de bloemlezing, waarvan de gekozen teksten en essays bijna allemaal op zijn naam staan; en op de achterkant, waar zijn jeugdportret staat afgebeeld, dat in 1924 door de Groninger expressionist Jan Wiegers werd geschilderd.

derd. Deze sterke persoonlijke aanwezigheid van Constandse is bij het doorlezen van de bundel op zich zelf niet hinderlijk, maar roept tenslotte wel behoefte op aan een verder vervolg: een volwaardige autobiografie van Constandse over zijn vooroorlogse jaren, danwel een volwaardige geschiedenis van de anarchistische kringen rond Alarm en Opstand, wat een zelfstandige beoordeling van hun historische betekenis zou vergemakkelijken.

De bundel geeft nu al wel een goede indruk van de denkbeelden, geschriften en activiteiten van Constandse en enkele andere alarmisten in de twintiger, begin dertiger jaren. 'Pre-provo's' worden ze op de achterkant genoemd. Maar bij alle ideologische en historische continuïteit die er tussen het vooroorlogse anarchisme en de na-oorlogse provobeweging geweest is vallen de verschillen toch meer op dan de overeenkomsten — verschillen in stijl en thematiek die op verschillen in historische context wijzen. In een periode van revolutieverwachtingen en economische crises streefden de alarmisten een geweldadige omverwerping van de heersende orde na en zagen daarbij de arbeidersklasse als hun enige bondgenoot. In de praktijk lijkt de revolutionaire aansluiting bij de arbeidersklasse echter weinig succesvol verlopen te zijn. Toch bleef het revolutiegeloof tot in de dertiger jaren gehandhaafd — 'tenslotte van utopie tot fictie geworden' merkt Constandse daar achteraf over op (p.15). Het uitblijven van de proletarische revolutie wordt in de kolommen van Alarm en Opstand vooral aan het 'verraad' van de socialisten en communisten geweten. Behalve politieke revolutie streefden de alarmisten ook culturele vernieuwing na; met name in Alarm krijgen de avantgardistische stromingen van die jaren — expressionisme en dada — vrij veel aandacht. Maar als zelfstandige kunstuitingen domineren toch de traditionele, politiek geëngageerde gedichten en tekeningen — strijdbaar of verheven, maar altijd ernstig.

Bij hun revolutionaire idealisme stonden de alarmisten behalve aan een grotere mate van isolatie ook aan een grotere mate van repressie bloot dan de provo's na hen. Veroordelingen van zes tot twaalf maanden gevangenisstraf wegens tot poging tot opruiing, majesteitsschennis en verstoring van de openbare orde kwamen geregeld voor. De jonge anarchist Piet Kooijman en Leen van der Linde gingen wegens hun aandeel in de beruchte — en vrij onschuldige — bomaanslag van 1921 voor respectievelijk zes en vijf jaren de gevangenis in. 'Het leven van een revolutionair is een duurzame spanning tussen het ideaal en de gevangenis' luidde een aforisme van alarmist Jacques Krul in de twintiger jaren — 'liever evolutie' een leus van provo Roel van Duijn in de zestiger jaren.

M. Kuitenbrouwer

S.Y.A. Vellenga, Katholiek Zuid Limburg en het Fascisme. Dissertatie Utrecht, Van Gorcum - Assen, 1975, prijs f 32,50.

Geïnspireerd door G.A. Kooy's studie: "Het échec van een volkse beweging", stelde Dr. Vellenga een onderzoek in naar de oorzaken van de (tijdelijke) successen van fascistische bewegingen in Katholiek Zuid Limburg gedurende de dertiger jaren.

Ik las dit boek in één ruk uit tijdens een lange treinreis. Toch zijn dissertaties doorgaans niet de meest aantrekkelijke treinlectuur, Wat is dan het fascinerende van deze studie?

De wederopstanding van een verleden, dat thans weliswaar vaak toegedekt en verzwegen wordt, maar waarvan je toch nooit loskomt, omdat het je met teveel vragen, teveel verwarring en ontredde- ring verder heeft laten leven?

Als dít het alleen was zou deze studie vooral diegenen aan moeten spreken, die nog slechts naar het verleden staren, met hun rug naar de toekomst gekeerd!

Maar er is meer, veel meer aan de hand!

Over de vraag, die aan deze studie ten grondslag ligt (namelijk: wat was de reden van het grote succes van het fascisme in Zuid-Limburg?) is allengs een tweede geschoven: hoe is het kiesgedrag van de "gewone", "doorsnee" kiezer geweest?

In Zuid Limburg wordt deze vraag als vanzelf tot: hoe was het mogelijk dat hier zoveel kiezers de oude, vertrouwde, bijkans monopolistische Rooms Katholieke Staats Partij de rug toekeerden?

Met deze vraag raken we de kern van een probleem, dat stellig niet tot het verleden behoort!

Toegegeven: nog in de onderzochte periode keerden de meeste kiezers in de schoot van de oude partij terug. "Limburg bleef in alle opzichten Katholiek" met deze zin eindigt het boek. Maar al is die

zin gerechtvaardigd als slotconclusie van deze studie hij staat in de verleden tijd en is nu ook verleden tijd. Of hij ooit nog als slotconclusie voor een toekomstige studie over Zuid Limburg zal kunnen dienen?

Het fascinerende van dit boek is voor mij gelegen in de spanning tussen de zorgvuldigheid, voorzichtigheid en discipline, waartoe de schrijver zich bij zijn historische studie terecht gedwongen heeft, en anderzijds de tot op heden appelerende, verontrustende actualiteit van de kernvraag, die — alle wetenschappelijke reserve ten spijt — op iedere bladzijde tussen de regels door op je toespringt.

Het gaat in deze studie om mensen, traditioneel opgevoed, "vanzelfsprekend" Katholiek, levend in een verschoven wingewest, een boerenland dat in ieder opzicht ver van het hart van Nederland ligt.

Dan is er eerst de opkomst van de mijnbouw, daarna breekt de grote, economische crisis uit: vertrouwde levenspatronen en -verbanden worden verbroken. Desintegraties doorwerkend in een existentiële crisis, waarin je "Sitz im Leben", de grond onder je voeten en je plaats in leven en wereld tot in de kern wordt aangetast, en waardoor je je "zelf" verliest.

Er is een R.K.S.P. die geen Limburgs verstaat en zelf zo'n "Haags" accent heeft dat hij Limburgers niet kan aanspreken; een S.D.A.P. die slechts op fel anticlericale wijze kan zeggen wat hij beoogt, en daardoor per definitie voor Limburgers onverstaanbaar is. . . .

Dan zijn er de local leaders, de "eigen" mensen, die in staat zijn goed Katholiek te zijn en te blijven, en toch dat vreemde mixtum van onbehagen, wrevel, vertwijfeling, vage angst en concrete vrees kunnen verwoorden in politieke termen (hoezeer hun programma's ook mogen getuigen van politieke onmacht en onkunde). . . .

Al is aan deze splinterpartijen geen lang leven beschoren geweest, zij hebben in hun korte bestaan niet alleen duidelijk gemaakt hoever en hoe onherroepelijk de ontworteling en vervreemding was voortgeschreden, maar zij hebben ook — voor het eerst en voor goed — een einde gemaakt aan de vanzelfsprekendheid van de oude patronen en verbanden.

Is die vanzelfsprekend (Limburger = Katholiek = lid van de R.K.S.P. = . . . = . . .) eenmaal van een vraagteken voorzien, dan blijkt alles mogelijk voor mensen, die op drift zijn geraakt.

Als dan de fascistische bewegingen komen, met hun (vertrouwd!) Duits accent, met de boenwasgeur van vroomheid en burgerlijke deugden die associaties oproept met het ouderlijk huis, met hun stoere, rustgevendende taal van "orde, Gezag, recht en gewórteld zijn in bloed en bodem" ja, dan is een verkiezingsuitslag als in 1935 (11.69% N.S.B. in Limburg; 20-30% N.S.B. in 15 Limburgse gemeenten!) denkbaar en begrijpelijk!

Waarom? Omdat deze N.S.B. zo'n onweerstaanbaar politiek ideaal propageert, dat men zich wel gedwongen voelde om "Ja!" te zeggen? "Een negatieve houding — bijvoorbeeld zich afzetten tegen het bestaande en het voorafgaande — kan minstens zo belangrijk zijn voor de stemmotivatie van de kiezer", merkt Dr. Vellenga terecht op. Men stemt uit reactie: "Ja!" tegen de N.S.B. is vaak "Nee!" tegen het "bestaande en het voorafgaande".

Het verdient dan ook aandacht, dat zowel in 1935 als daarna fascistische bewegingen minder kans hebben in gebieden, waarin nog óf opnieuw een vorm van "integratie" bereikt is; waarin een geïnspireerd en inspirerend levens- en samenlevingsverband tot stand kan komen; waarin mensen "onderwerp" van dialoog en niet langer "lijdend voorwerp" van ideologieën kunnen zijn; waarin tenslotte ook de Kerk haar Boodschap op waarachtige en verstaanbare wijze weet te vertalen op sociaal en politiek terrein (zonder tot "het euvel der vereenzelviging" te vervallen).

Conclusie? Is de studie van Dr. Vellenga dus een "waardevolle, historische studie?" Ik kan het niet beoordelen. Maar mijns inziens zou hij in ieder geval verplichte literatuur voor politici, vakbondsbestuurders en agogen moeten zijn!

H. Bardeloos

Ger van Roon, Europa en de Derde Wereld. Een historische benadering. Utrecht-Antwerpen 1975, 200 p., prijs f 9,95.

Bij het schrijven van dit boek ging het Van Roon niet zondermeer om het geven van historische informatie over ontwikkelingen in de Derde Wereld en de betrekkingen tussen Europa en de Derde Wereld vanaf de 19e eeuw, 'maar om een nieuw wereldbeeld, een nieuwe blauwdruk als het ware, die ontwikkelingen en gebeurtenissen accentueert, die in meer traditionele benaderingen lang op de achtergrond bleven' (p. 7). Onze kijk op de Derde Wereld wordt volgens Van Roon nog steeds door een sterk Europacentrisme beheerst, waardoor we haar bewoners en hun situatie vaak moeilijk kunnen begrijpen — 'En met deze mensen leven we in één wereld en moeten we ons verbonden voelen' (p. 8). Omdat het streven Europacentrisme te vermijden de leidraad van het hele boek vormt — en inderdaad van groot belang is bij een historische benadering van de huidige problemen in de Derde Wereld — zal de bespreking van het boek zich op Van Roon's uitwerking van dit streven concentreren.

Van de besproken opvattingen over imperialisme, kolonialisme en dekolonisatie in het eerste hoofdstuk toont Van Roon een duidelijke voorkeur voor de zogeheten 'dependenciatheorie', en dan in het bijzonder voor de radicale variant daarvan, zoals die door revolutionair gezinde historici voor Zuid-Amerika is uitgewerkt (p. 16-17). Kort gezegd houdt deze theorie in dat de onderontwikkeling van de Derde Wereld direct voortkomt uit haar structurele afhankelijkheid van het Westen, dat zich mede ten koste van de Derde Wereld ontwikkeld heeft. De theorie vormt zo een uitwerking van de marxistisch-leninistische imperialisme-opvatting, waarbij de historische oorzaken van de onderontwikkeling onduidelijk belzinnig aan het Westerse, Europese kapitalisme toegeschreven worden, maar de gevolgen daarvan voor de Derde Wereld meer op de voorgrond worden geplaatst. Zo'n uitwerking blijft dus in wezen Europacentrisch: gerechtvaardigd, voorzover de onderontwikkeling van de Derde Wereld inderdaad uit de Europese expansie is voortgekomen, ongerechtvaardigd, voorzover deze onderontwikkeling door omstandigheden in de Derde Wereld zelf bepaald werd, zoals ook marxistisch geïnspireerde historici hebben ingezien. Deze pogingen om Europacentrisme te vermijden — bij de verklaring, waar het er op aankomt — worden door Van Roon niet behandeld. Het is jammer dat Van Roon zich — ook bij de behandeling van Azië en Afrika zo makkelijk aan de Zuid-Amerikaanse 'dependenciatheorie' heeft overgeleverd. Zijn eigen streven om Europacentrisme te vermijden heeft nu op vele punten een willekeurig en tegenstrijdig karakter gekregen.

Bij de behandeling van de prekoloniale samenlevingen stelt Van Roon terecht dat deze samenlevingen een 'eigen geschiedenis' hadden — om deze geschiedenis vervolgens in termen en perspectieven te interpreteren, die aan de Europese geschiedenis ontleend zijn. Zo'n terminologisch Europacentrisme is moeilijk te vermijden, maar Van Roon heeft daarbij de neiging te suggereren, dat de veranderingen in de samenlevingen ook in de zelfde richting verliepen als de ontwikkeling, die voor Europa in de industriële revolutie zou culminerend. Zo'n aanpak gaat nog op voor Japan, maar al niet meer voor China, dat volgens Van Roon voor de Europese penetratie een zelfde 'veranderingsproces' doormaakte als Japan, alleen langzamer (p. 63-67). Van Roon signaleert wel belemmeringen voor ontwikkelingsmogelijkheden, maar wat ontbreekt is de openlijke erkenning dat deze belemmeringen doorslaggevend waren, zoals eerder genoemde historici in kritische navolging van Marx hebben aangetoond. De meest traditionele samenlevingen werden door een stagnerende agrarische productiewijze gekenmerkt, waarmee vaak parasitaire, onderdrukkende productieverhoudingen en heerschappijvormen verbonden waren. Van Roon's stellige overtuiging dat het bestaan van de plattelandsbevolking er alleen door 'droogte en andere natuurrampen' (p. 22) bedreigd werd is onhoudbaar.

Vanuit zo'n rooskleurige kijk op de prekoloniale geschiedenis kan de koloniale geschiedenis alleen nog maar een treurige aanblik bieden. Wat Van Roon bij de behandeling van het Europese imperialisme en kolonialisme allemaal aan ontwrichting, uitbuiting en onderdrukking opnoemt is feitelijk onweerlegbaar. Met Lichtheim kan je echter stellen dat het nu niet meer zozeer gaat om de vraag óf de Derde Wereld wel werd uitgebuit door het Europese imperialisme, maar om de vraag waarom de Derde Wereld daarbij niet meer in ontwikkeling werd gebracht. Deze vraag kan vanuit de 'dependenciatheorie' maar gedeeltelijk beantwoord worden. Het antwoord ligt voor een deel in het voortbestaan van de traditionele agrarische productiewijze en productieverhoudingen, die doorgaans eerder teveel dan te weinig intact werden gelaten onder het Europese imperialisme en kolonialisme; nieuwe industrieën konden, behalve door hun structurele afhankelijkheid van de Europese economie, ook moeilijk van de grond komen door het ontbreken van een investeerbaar surplus in de inheemse, agrarische productie. Deze blijvende continuïteit tussen de prekoloniale en koloniale geschiedenis wordt door Van Roon genegeerd en zijn streven Europacentrisme te vermijden lijkt daarbij door bijzonder Europacentrische, preoccupaties gehinderd te worden. Hoe verschrikkelijk de uitbuiting en onderdrukking ook geweest mag zijn, ze werd mogelijk verergerd, maar zelden door het Europese imperialisme en kolonialisme in de Derde Wereld geïntroduceerd, zoals Van Roon het doet voorkomen. Als toppunt van perversiteit in het Britse bestuur over India noemt Van Roon het feit dat gedurende een periode van hongersnood

nog enorme feesten werden georganiseerd, ter ere van koningin Victoria's kroning tot keizerin van India (p. 50); De Mogolheerschappij over het prekoloniale India werd in dit opzicht nog wel door schrijnender contrasten gekenmerkt. Van Roon's morele verontwaardiging bij de behandeling van het Europese imperialisme en kolonialisme is natuurlijk volkomen gerechtvaardigd: volgens de humanitaire, egalitaire normen van de Europese cultuur. Zo'n veroordeling achteraf wordt daar niet minder Europacentrisch, onhistorisch en vrijblijvend om.

Inmiddels is het Europese kolonialisme grotendeels uit de Derde Wereld teruggedrongen. Volgens Van Roon heeft de politieke onafhankelijkheid nog weinig economische ontwikkeling gebracht, maar hij maakt onvoldoende duidelijk in hoeverre dit het gevolg is van blijvende — of nieuwe — economische afhankelijkheid. Wel constateert hij dat het 'agrarische probleem' veelal nog nauwelijks is aangepakt (p. 61), waarbij hij de 'oplossing' van dat probleem in China als 'ontwikkelingsmodel' van betekenis acht (p. 77). Niet de Volksrepubliek China, maar het verenigde Europa krijgt echter de volle aandacht waar het Van Roon om een 'herstel van autonome ontwikkeling' in de Derde Wereld te doen is. Het is jammer dat Van Roon in het aparte hoofdstuk over Europa niet verder ingaat op de economische ontwikkelingen en verhoudingen, die hij in het eerste hoofdstuk slechts heel algemeen als oorzaken van onderontwikkeling in de Derde Wereld aangeduid had. In plaats daarvan houdt hij zich voornamelijk bezig met de vraag: 'Is bij de Europese eenwording als oplossing van Europese problemen wel voldoende rekening gehouden met de problemen van de Derde Wereld?' (p. 134). Voordat hij deze vraag ontkennend kan beantwoorden heeft hij zo'n lange omweg moeten maken door de geschiedenis van de Europese eenwording, dat hij zelf op een gegeven moment opmerkt dat dit alles vrij weinig met de Derde Wereld te maken lijkt te hebben (p. 144). Dit Europese intermezzo levert onvoldoende basis voor de Europacentrische en vage slotconclusie: 'Europa is op grond van zijn verleden medeverantwoordelijk voor de huidige situatie in de Derde Wereld. Op grond van haar macht, invloed en ervaringen kan het een belangrijke bijdrage leveren tot een werkelijke verandering in gebieden van de Derde Wereld' (p. 150). Hoë en waar precies wordt er niet bijverteld, maar het is duidelijk dat de Derde Wereld, als het aan Van Roon ligt — voorlopig nog niet van ons af zal zijn.

Het gaat hier om een eerste Nederlandstalig, relatief goedkoop en feitelijk betrouwbaar, historisch overzicht over een relevant onderwerp; als zodanig kan je de uitgave van Van Roon's boek alleen maar positief beoordelen. Maar de historische benadering en het 'nieuwe wereldbeeld' dat daaruit voortgekomen is valt niemand zondermeer aan te raden. Van Roon heeft dat wereldbeeld voor een groot deel aan de denkbeelden van antiwesterse, maar Westersdenkende intellectuelen uit de Derde Wereld ontleend, zonder er de paradox en tragedie ten volle in te onderkennen: paradox, omdat deze revolutionaire denkbeelden inmiddels meer verbreid zijn onder Europeanen en Amerikanen dan onder de 'verworpenen der aarde' in de Derde Wereld, voor wie ze eigenlijk bedoeld waren, tragedie, omdat deze meerderheid van de wereldbevolking nog steeds in armoede, uitbuiting en onderdrukking moet leven, zoals David Caute het in zijn biografie van Fanon heel treffend heeft uitgedrukt. De verantwoordelijkheid voor zowel de oorsprong als de oplossing van de huidige ellende in de Derde Wereld schrijft Van Roon te makkelijk aan Europa toe, zonder daar adequate verklaringen en concrete strategieën aan te verbinden. Behalve Europacentrisch is zijn nieuwe wereldbeeld ook erg vrijblijvend geworden.

Literatuur

Bij deze boekbespreking werd ondermeer van de volgende literatuur gebruik gemaakt: K. Marx, *Pre-Capitalist Economic Formations*, ed. E.J. Hobsbawm (New York 1972⁵) een bundel met de denkbeelden van Marx over de beperkte ontwikkelingsmogelijkheden van de buiteneuropese samenlevingen in vergelijking met Europa, ingeleid door de samensteller; B. Moore jr., *Social Origins of Dictatorship and Democracy. Lord and Peasant in the Making of the Modern World* (Boston 1966, Penguin Univ. Books), 1973), een veel uitvoeriger, vergelijkende studie van de historische ontwikkeling in het Westen en in Azië; G. Lichtheim, *Imperialism* (New York 1971, Pelicaneditie 1974), een beknopt historisch en historiografisch overzicht; C. Coquery-Vidrovitch & H. Moniot, *L'Afrique noire de 1800 à nos jours* (Paris 1974, in de 'nouvelle clio'-reeks), een recente uitwerking van de 'dependenciatheorie' waarbij wel rekening wordt gehouden met de geringe ontwikkelingsmogelijkheden in de prekoloniale samenlevingen.

M. Kuitenbrouwer

Latijns Amerika; de geschiedenis van Latijns-Amerika na 1945; reportages — memoires — documenten; ingeleid door Dr. A.L. Constandse. (reeks: "Ooggetuige") Amsterdam, Amsterdam Boek B.V., 1975 (189 pagina's; afbeeldingen).

Het boekje bestaat uit 40 korte teksten (van 3 à 5 pagina's) plus een wat langere inleiding (18 pagina's). In de teksten komt slechts een tiental landen aan de orde, wat weinig is als men bedenkt dat Latijns Amerika zelfs zonder het Caraïbisch gebied al meer dan 20 republieken telt. Van dat tiental landen zijn het er drie — Cuba, Chili en Brazilië, in die volgorde van bestede ruimte — die meer dan de helft van het aantal beschikbare pagina's beslaan. Cuba steekt hier met kop en schouders boven uit: waar er gemiddeld per land zo'n 15 bladzijden gebruikt worden krijgt Cuba er bijna 40. Honduras, El Salvador, Haïti, Uruguay en Bolivia zijn per land nog geen 10 pagina's waardig gekeurd en Columbia en Argentinië liggen net iets boven het gemiddelde. Voor Venezuela, Peru, Ecuador, Paraguay en de Guyana's was kennelijk geen plaats meer, om nog maar te zwijgen van de meeste Midden-Amerikaanse republieken en het merendeel van de Caraïbische eilanden.

Wellicht was een zekere selectie onvermijdelijk, maar dan had men Venezuela en Peru nooit weg mogen laten. Daartegenover valt het zware accent op Cuba — waarover men in Europa toch al veel meer weet dan van elk willekeurig ander Latijns-Amerikaans land — wel erg uit de toon. Dit weglaten van een groot aantal landen wordt enigszins gecompenseerd door het feit dat de inleiding bij vrijwel alle naties even stilstaat, al is het natuurlijk een schandaal dat Peru maar twee regels krijgt.

Deze inleiding van de bekende publicist Anton Constandse, kenner van Latijns Amerika, moest kennelijk kort gehouden worden en kreeg daardoor sterk het karakter van een opsomming; wellicht onvermijdelijk waar het over een zo recent verleden gaat, een verleden waarin een grote lijn nog moeilijk te vinden is. Wel kan men Constandse misschien verwijten dat hij zich voor een Nederlands publiek weinig moeite getroost om aan te stippen waarom er zo'n verschil in politieke en sociaal-economische situatie en ontwikkeling tussen Latijns Amerika enerzijds en Europa en de V.S. anderzijds valt te signaleren. Overigens is het bewonderenswaardig hoeveel informatie hij nog in deze 18 bladzijden heeft weten te persen; hieruit mag blijken dat men voor deze taak terecht een beroep op zijn enorme kennis heeft gedaan. Een paar bezwaren tegen de inhoud heb ik nog wel. Zo maakt hij zich op p. 13 wat al te gemakkelijk van het verschil tussen PSD en PTB (niet PBT zoals hier staat) af: werkgevers tegenover (geschoolde) werknemers is een veel te krasse typering. De rurale oligarchie was in beide partijen vertegenwoordigd, terwijl op de PSD ook gestemd werd door de lagere rurale sectoren (zij het via het patronage-systeem) en de PTB zijn recruteringsveld niet alleen onder arbeiders vond, doch ook onder de vrije beroepen, de federale bureaucratie en zelfs het leger. Evenmin kan men zeggen dat Vargas een begin maakte met van staatswege geregelde sociale zorg: al in 1925 wordt de Nationale Arbeidsraad opgericht, paritair samengesteld door vertegenwoordigers van werkgevers, werknemers, overheid en economen.

Dat de Concordancia in Argentinië van 1930 af zich gericht zou hebben tegen buitenlandse investeringen (p. 16) is een fabeltje: men moet demagogie niet verwarren met de feitelijke politiek; die politiek was t.a.v. de Britse spoorwegbelangen bijzonder inschikkelijk en het was juist de oppositie der Radicals, die zich sterk nationalistisch opstelde, een erfenis die op Perón zou overgaan.

Over de ontwikkelingen in Mexico (p. 20) oordeelt de auteur m.i. te optimistisch: men kan toch moeilijk stellen dat na de Mexicaanse Revolutie van 1910/16 de macht der landheren gebroken zou zijn. Zo dit ooit gebeurd is, dan pas met het bewind van Lázaro Cárdenas (1934-40). Inderdaad heeft de PRI tot nu toe alle verkiezingen gewonnen, maar zelf zou ik dat winnen toch van aanhalingstekens willen voorzien: het is in Mexico een publiek geheim dat de regering keer op keer in een staat als Yucatán de uitslagen moet 'bewerken' om tot een PRI-overwinning te kunnen komen.

Optimisme kenmerkt ook het slot van de inleiding: dat niets zou wijzen "op een consolidatie van het semi-feodale verleden" lijkt me 'wishful-thinking'.

Dat brengt ons naar de teksten zelf: een aantal ervan is uiterst evocatief en interessant: Mexico, Evita Perón, bloedbad in Columbia, de vuurdoop van Che, Sartre over Castro, ontvoering in Rio, de terugkeer van Perón, en Jan van der Putten over de val van Allende. Vooral deze teksten geven een bijzonder goede sfeertekening. Daartegenover staan helaas volstrekt nietszeggende teksten zoals de eerste en de laatste.

Over het algemeen kan men zeggen dat de erbijgevoegde inleidinkjes veel te kort zijn en de teksten zelf

weinig informatief. Vooral bij de teksten over Mexico, Columbia, Brazilië en Argentinië waren langere inleidingen stellig op hun plaats geweest: i.t.t. Cuba en Chili kan men bij genoemde landen weinig voorkennis veronderstellen. Voor fouten en omissies in de teksten kan men de samenstellers nauwelijks verantwoordelijk achten en daarenboven zijn het er niet zoveel. Soms zou een noot wellicht op z'n plaats geweest zijn. Zo zou ik bij henequén (niet hennequén) hebben aangegeven dat dat een soort sisal is (p. 27) en bij een naam als die van Jacques Maritain (p. 109) dat hij een der geestelijke vaders van het personalistische socialisme — een der ideologische wortels van de P.v.d.A. — is geweest; laat men zulks achterwege dan kan de lezer met dit soort mededelingen weinig aanvangen. Tenslotte is het weinig gebruikelijk om bij instellingen als de Inter-american Development Bank (I(A)DB) de spaanse afkorting te geven (BID, p. 150). In het voordeel van de teksten en hun entourage moet gezegd worden dat het taalgebruik over het algemeen zeer helder en toegankelijk is, waarbij 'lastige' woorden zoveel mogelijk vermeden zijn. Voor een uitgave als deze, die naar ik aanneem op een breed publiek, w.o. scholieren, mikt, is dat een absolute voorwaarde.

Jammer is het dat een literatuurlijstje en een kaart van L.A. ontbreken.

Of deze teksten "inzicht . . . geven in de naoorlogse ontwikkelingen" in L.A. (wat volgens de flaptekst het doel van deze boekjes is) is voor mij zeer de vraag. Zoals reeds gezegd: erg informatief zijn ze meestal niet. Ik moet daar wel onmiddellijk aan toevoegen dat het vinden van korte en toch informatieve teksten bijzonder moeilijk is, maar mag men niet van mensen die zo'n boek op de markt brengen verwachten dat ze zich die moeite getroost hebben? Verder ligt het accent m.i. veel te sterk op personen: figuren als Debray, Camilo Torres, Hélder Câmara, Castro, Péron en Papa Doc spreken natuurlijk sterk tot de verbeelding, evenals de vaak ten tonele gevoerde guerrilleros, maar of dit inzicht bijbrengt. . . .

Mocht men dit boekje op school willen gebruiken, en bij gebrek aan beter materiaal moet ik dat toch in overweging geven, dan alléén als illustratie bij een (uitvoerig) verhaal van de docent. Voor projecten waarbij de leerling zelf het feitenmateriaal moet aandragen en de docent slechts terzijde bijstuurt is het ongeschikt; in dit geval kunnen de leerlingen beter een tijdlang krantenartikelen verzamelen.

Peter Boomgaard

Golda Meir, Mijn Leven; Bussum, Fibula-van Dishoeck, 1975 (Oorspr. titel *My Life*), prijs f 29,50.

Men kan een autobiografie op twee manieren beschouwen: als document humain en — tenminste wanneer het een politicus betreft — als beeld van een tijdperk waarin de schrijver een grote rol speelde. Hier zal het voornamelijk om het tweede aspect gaan: de visie op de wordingesgeschiedenis van Israël.

In het begin van de jaren twintig kwam zij als pas getrouwde vrouw en als Amerikaans onderwijzeresje naar het toenmalige Palestina. Zij was een vurige zioniste, meer dan haar wat dromerige en minder strijdlustige man en zij zette die immigratie door — zoals zij heel veel in haar leven zou doorzetten. (Alleen in één opzicht krijgt men een ander beeld van deze onverzettelijke vrouw: er wordt in dit boek veel gehuild; zij is toch ook een uiterst gevoelige vrouw, die het sneuvelen van één soldaat voelt als de dood van een-van-de-familie).

Maar nu de waarde van dit boek als historisch document.

Om te beginnen geeft een autobiografie van een topfiguur altijd inside informatie: zo en zo besloten wij toen, dat was de achtergrond. Zo krijgt men hier eindelijk het hele verhaal — dat men u in Israël overigens al in grote trekken vertelde — van haar geheime tocht naar koning Abdullah van (toen nog) Transjordanie ten einde deze (mei 1948) te bewegen zich niet bij (de oorlog van) de andere Arabische staten aan te sluiten. Hiervoor moest zij zich als zwaar versluierde "Arabische" vrouw verkleden en ondanks haar omverschrokken karakter heeft zij daarbij doodsangsten uitgestaan. Want zij werd weliswaar begeleid door een partijgenoot die vloeiend arabisch sprak, maar zij kende zelf geen woord van die taal en als men ook het woord tot haar had gericht (bij een controle van de auto bijv.) zou zij door de mand zijn gevallen!

Toch blijft zij in haar verslagen van de vele ontmoetingen met de groten der aarde diplomatiek. Het is bijvoorbeeld zo langzamerhand wel bekend dat zij fel tegen Kissinger te keer kon gaan als zij met z'n tweeën waren, maar hiervan blijkt uit dit boek niets. En het is bepaald pijnlijk als men leest hoe zij bij Nixon op een diner wordt ontvangen en met grote sympathie en bewondering over deze twijfelachtige figuur schrijft (de deur naar "Watergate" was toen al geopend!)

Dit is misschien nog te verdedigen omdat Israël het zo langzamerhand geheel — en alleen — van de

Verenigde Staten moet hebben. Het hoofdbezwaar tegen dit boek is echter de eenzijdigheid: zij ziet alles vanuit Palestina en, later, Israël. Er zijn echter twee soorten architecten geweest, die de staat bouwden: de daar werkende immigranten, de jisjoev, en de Zionistische Wereldorganisatie, die in Europa en Amerika werkte. Daar waren de vele congressen in Basel, Londen en andere steden, daar was, als de latere tegenspeler van Ben Gurion, de man die van deze wereldbeweging jaren lang president is geweest en die men als een van de voornaamste architecten van de nieuwe staat mag beschouwen: Chaim Weizmann. Deze hele figuur komt er eigenlijk maar een paar maal even in voor; weliswaar wordt hij met veel respect beschreven, maar men krijgt absoluut niet de indruk dat hij, voordat hij in 1948 de eerste president werd, al bijna een halve eeuw een der bekwaamste bouwers van de staat was geweest. In het algemeen horen wij te weinig over de zionistische beweging en ook over het Arabische probleem. Dr. Nahum Goldmann, die in 1967 president van de wereldorganisatie was, heeft van dit laatste bijvoorbeeld meer begrepen dan zij — in het hele boek maakt zij zich daarvan te gemakkelijk af — en het had heel belangrijk voor Israël kunnen zijn wanneer deze misschien voor Egypte wel aanvaardbare figuur een ontmoeting met Nasser had gehad. Dat zij hiervoor een stokje heeft gestoken wordt evenwel niet eens gereleveerd en de hele Goldmann komt zelfs niet in het boek voor.

Ook ten aanzien van de Grote Verzoendag-Oorlog worden wij niet veel wijzer. Zij was toen premier en het is nog steeds een onopgeloste vraag of deze oorlog vermeden had kunnen worden. Je gaat dus haar verslag hiervan met spanning lezen — en komt dan tot de conclusie dat je het nog niet weet!

Al met al: zij is ongetwijfeld een grote persoonlijkheid, een krachtige, karaktervolle vrouw, maar haar blik is te beperkt. Of liever: zij ziet alleen wat zij wil zien. Bovendien is zij de laatste van de pioniersgeneratie, van de "Russen", de mensen met een getto-trauma en het wordt tijd dat er een andere generatie aan het bewind komt, die eindelijk in staat blijkt het Arabische probleem in zijn realiteit te zien en er een oplossing voor te vinden.

H.J. Smeding

Timothy Severin, Afrikaans avontuur; vier eeuwen ontdekkingsreizen. (Uit het Engels vertaald), nederlandse editie: Unieboek B.V., Bussum, 1973, prijs f 45,—.

In het voorwoord schrijft Timothy Severin, dat dit boek "slechts enkele zeer belangrijke thema's uit de hoofdlijnen van de Afrikaanse geschiedenis" heeft trachten te identificeren en traceren. . . . Dat belooft heel wat.

Wanneer men dit boek echter gaat lezen, is de werkelijke inhoud toch eigenlijk wel anders. In een tiental hoofdstukken geeft Severin een zeer negentiende eeuws aandoende beschrijving vol "histoires anecdotiques" (die volledig onkontroleerbaar blijven; er zijn nl. geen noten of verwijzingen en er is geen enkele literatuurlijst of bronvermelding) van vooral Europese en in grote meerderheid Engelse ontdekkingsreizigers en hun activiteiten in Afrika. Met Afrikaanse geschiedenis heeft een en ander bijzonder weinig van doen. Hoogstens kan men wat te weten komen van de gewoonten en gebruiken van de "ontdekkingsreizigers" zelf en terloops ook van de "inboorlingen" en de "wilden"!

De keus van de onderwerpen gaat van de verhalen rond Johannes de Presbyter, via de "Barbarijse Moren" de werken van de "Afrikaanse Vereniging" uit Soho, de Grote Trek van de boeren in Zuid-Afrika (met uitvoerige bespreking van het "verraad van Dingaan"), de gebeurlijkheden rond Livingstone en Stanley en de ruzie tussen Burton en Speke, naar de Belgische bemoeienissen met de Kongo. In een korte konklusie besluit Severin zijn beschrijving van "vier eeuwen ontdekkingsreizen" met het noemen van de Berlijnse Conferentie van 1884/1885 en de regeling van de Kongolese kwestie. Hierna houdt het Afrikaanse Avontuur kennelijk op voldoende "avontuur" te zijn. Eigenlijk heb ik reeds te veel woorden aan dit boek besteed, ware het niet dat het toch wel eens de moeite waard is, dit soort semi-historische literatuur aan de kaak te stellen.

De niet al te kritische — of jonge en gewoonlijk voor al wat met "ontdekkingen" te maken heeft makkelijk enthousiast te maken — lezer zou door presentatie en uitvoering kunnen menen, met een "degelijk" stuk werk te maken te hebben. In werkelijkheid is het een opsomming van "verhalen voor bij de (Britse) haard", gevuld met een denderende hoeveelheid prietpraat. Enkele voorbeelden hiervan: "Sommige stammen waren meer dan bijzonder — de Masai, die hun haren met mest insmeerden en vers bloed uit vee zogen . . ." (pag. 22), " . . . met zijn olifanterige goed humeur kreeg hij (een zekere André Brüe) een geweldige reputatie bij de negervorsten" (pag. 58), "Hij (Clapperton) was de allereerste blanke die de westerse uitstulping van het continent doorkruiste; hij stierf aan dysenterie terwijl hij tegen zijn bediende uit Cornwall riep dat hij een Engelse doodsklok kon horen luiden" (pag. 120),

"Als zoon van een alcoholistische bakker, die wegens diefstal veroordeeld was, beroofde René Caillié de stijlvolle ontdekkingsreizen door officieren (sic! C.H.) wel van hun glans" (pag. 127); tenslotte wil ik U dit staaltje van informatie niet onthouden: "Met een tamme Baviaan, die Kees heette, als gezelschap, voerde Le Vaillant een zwierig leven. Hij at olifantspoot die hij in as had gebakken, deed nijlpaardenmelk in zijn koffie en deelde grenadiersmutsen (die hij ook van het Hollandse garnizoen had gebedeld) uit aan de stamhoofden, die verrukt waren van de Hollandse gekroonde leeuwen op de verguld koperen insignes, en hij flirtte met de inlandse vrouwen die hij snuif gaf" (pag. 171/172).

Deze voorbeelden zou ik met gemak met zeer vele andere kunnen uitbreiden. Het kan zijn, dat de soms erg ongelukkige vertaling een en ander nog lachwekkender gemaakt heeft! Toch is er nog wel iets positiefs over dit boek te vermelden: de illustraties. Hoewel ze jammer genoeg op tal van plaatsen weinig tot niets met de tekst van doen hebben, heeft een zekere Sarah Waters toch een groot aantal unieke eigentijdse illustraties uit de wereld van de Afrikaanse ontdekkingsreizigers bijeengespaard.

In een lijst achterin het boek wordt een verantwoording gegeven van de oorsprong van deze illustraties (die veelal in goede kleuren zijn weergegeven). Ook hier echter kritiek op de tekst bij deze illustraties: die is dikwijls onbenullig en nietszeggend en in enkele gevallen gewoon onjuist; een afbeelding van een dromedaris met een fraai zadel opgetuigd en begeleid door een met een karabijn bewapende persoon wordt bv. voorzien van de volgende tekst: "woestijntafereel: een kameel vervoert een bruid naar haar echtgenoot" (paf. 122)!

De lezer(es) oordele verder zelf of hij/zij het boek de vrij hoge prijs waard vindt b.v. voor de klassebibliotheek. Naar mijn mening echter kunt U uw geld beter besteden.

Carel Herzberg

IN KEESINGS REFLECTOR VAN FEBRUARI:

THEMA I: De niet-gebonden landen (dr. Biegel)

THEMA II: Multinationals
met meningen van vakbeweging, Unilever en Europees parlement.

IN KEESINGS REFLECTOR VAN MAART:

THEMA I: Het Binnenhof in de jaren '70 (Harry van Wijnen)

THEMA II: Macht en onmacht van het parlement met meningen van o.a. Von der Pongte en Lammers.

IN KEESINGS BLIKOPENER VAN FEBRUARI:

THEMA I: Stad en platteland
met meningen van autochtonen en allochtonen.

THEMA II: Landbouw in de EG

IN KEESINGS BLIKOPENER VAN MAART:

THEMA I: Reclame
met meningen van de Consumentenbond en de reclamewereld.

THEMA II: Tanzania, historisch en sociaal-geografisch

OVER ALLE THEMA'S WORDT EERST UITVOERIG INFORMATIE GEGEVEN

Inlichtingen en proefnummers:

SYSTEMEN KEESINGS B.V., Antwoordnummer 4, Amsterdam-1007, tel. 020-719444.

DIDAKTIEKCOMMISSIE

DRS. J. BAALBERGEN, *voorzitter*, Sandbergstraat 8, Abcoude, tel. 02946-3207.
MEJ. D.H. VERHAGEN, *secretaresse*, Wortelhaven 16, Dokkum, tel. 05190 4560
J.C. VRIELINK, *penningmeester*, H. Stevinstraat 11, Harderwijk, tel. 03410-15288, postrekening 1561752 t.n.v. de penningmeester Didaktiekcommissie V.G.N.
J.BROUWER, Elst (Gld). L.G. DALHUISEN, Warmond
P. DOVES, Zaandam. H. van der VEEN, Veendam.

COMMISSIE POSTACADEMIALE VORMING

F. JONKER, Parklaan 4, Hoogezand, tel. 05980 94895, *voorzitter en 1e secretaris*
A.J. PLAS, Vooronder 44, Groningen, tel. 050 411561, *1e vice-voorzitter*
J. BOUWSMA, Brokmui 40, Dokkum, tel. 05190-3598, *2e vice-voorzitter*
H. ROEST, Anerveen C 38, Gramsbergen, tel. 05246-200, *2e secretaris*
L.W. LENSEN, Zuiderlaan 4, Hoogezand, tel. 05980-94101, *penningmeester*,
Gironummer van de Commissie: 527314 t.n.v. de penningmeester.
DR. J. SWART, Lindenlaan 40, Assen, tel. 05920-14591, portefeuilles.
N. HOOVELD, Marsstraat 19, Emmeloord, *lid*.

AFDELINGEN

De organisatie van de postacademiale colleges in de diverse plaatsen is in handen van de besturen van de V.G.N.-afdelingen.

De adressen van de *afdelingssecretariaten* zijn:

<i>Alkmaar:</i>	Lindenlaan 12, Bergen N.H.	<i>Haarlem:</i>	Noorderdreef 160, Vennep.
<i>Arnhem:</i>	Apeldoornseweg 31.	<i>Heerlen:</i>	Parallelweg Zd. 69, Hulsberg.
<i>Amsterdam:</i>	Anton Mauvelaan 7, Nederhorst ten Berg.	<i>Hengelo:</i>	Th.de Keyserstraat 276, Enschede.
<i>Den Bosch:</i>	Donauring 11, Veghel.	<i>Leeuwarden:</i>	Gerard ter Borchstraat 19.
<i>Breda:</i>	St. Bavostr. 96. Rijsbergen.	<i>Maastricht:</i>	Veldspaatstraat 23.
<i>Eindhoven:</i>	Boschdijk 161.	<i>Rotterdam:</i>	Van der Helmstraat 27.
<i>Goes:</i>	Spanjaardstr. 37, Middelburg.	<i>Utrecht:</i>	Marnixlaan 75, Amersfoort.
<i>Groningen:</i>	v. Heemskerkstraat 74, Hoogezand	<i>Venlo:</i>	Leunseweg 2, Venray.
<i>Den Haag:</i>	Lindenstraat 22, 's-Gravenzande.	<i>Zutphen:</i>	Gerstekamp 12, Warnsveld.
		<i>Zwolle:</i>	Stevinstraat 11, Harderwijk.

MAVOCOMMISSIE

P.G. RUYS, *voorzitter*, Zandkamp 140, Hoogland, tel. 03493-2128.
B. BERENSCHOT, *secretaris*, Dr. A. Plesmanlaan 334, Maarssen, tel. 03465-4327
P. DOVES, Zaandam.
G. ERIKS, Schagen.

COMMISSIE PEDAGOGISCHE AKADEMIES (PEDAK)

DR. F.G.G. GOVERS, *voorzitter*, Elzenstraat 12, Uden (N.Br.), tel. 04132-64117.
P.W. BROUWER, *secretaris*, Esdoornlaan 1, Rotterdam-12, tel. 010-226431
DRS. D.J. NOORDAM, *penningmeester*, Jan Vethkade 50, Dordrecht, tel. 078-37781.
J.E. BROUWER, Gorssel.
BR. EMILIUS GORDIJN, 's-Gravenhage.
B. SCHLAMAN, Eindhoven.

ONDERWIJS-ADVIES COMMISSIE

M.J. VAN VELZEN, Van Gilsstraat 6, Kerkrade, tel. 04445-5941, *voorzitter*
DRS. C.W. KOREVAAR, Prof. v.d. Scheerstraat 233, Haarlem, tel. 023 331437, *secretaris*
DRS. E.A.J. OUDENHOVEN, Oosterhout
J.W. JANSEN, Voorburg

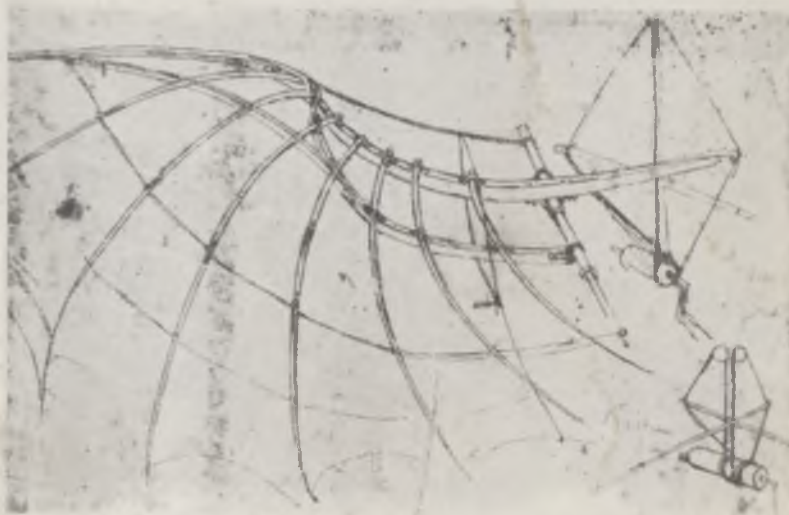
Speurtocht door de eeuwen

Projectleider en
eindredacteur
prof. dr. D.J. Roorda

Deel 2 De tijd tot 1815

ISBN 90 01 76211 5
Vierde druk, ± f 24,00
havo/vwo

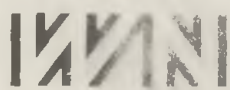
'Technische schets'
Leonardo da Vinci.
Foto op pag. 14

Bij de herziening van dit deel (het oude deel 3) door prof. Roorda heeft het boek een aantal ingrijpende veranderingen ondergaan:

- de *stof* is aanzienlijk bekort: van 296 naar 220 pagina's;
- talrijke zorgvuldig bij de tekst gekozen *vierkleurenillustraties* stimuleren de historische verbeelding;
- het *taalgebruik* is vereenvoudigd;
- in de *verwerking* zijn al te veel eisende opgaven vervangen, verhelderd of weggelaten;
- de behandeling van de 18e eeuw is veel *minder Europacentrisch* geworden.

Binnenkort verkrijgbaar in de boekhandel en bij de uitgever. Eerstdaags ontvangen docenten havo/vwo een overdruk van pag. 1 - 60. Zij die naar aanleiding daarvan invoering overwegen, kunnen een beoordelingsexemplaar aanvragen.

Wolters-Noordhoff

3904-242/01